

İlahiyat Fak. No : 6

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

REVIEW OF THE FACULTY OF DIVINITY OF ISTANBUL UNIVERSITY

Hakemli Dergi

SAYI: 6, YIL: 2002
İSTANBUL - 2002

DİN VE AHLAK EĞİTİMİNDE YENİ ARAYIŞLAR VE BAKIŞ AÇILARI

Yrd. Doç. Dr. İrfan BAŞKURT*

ÖZET

Bu makalede, dinî/ahlakî bilgi ile davranışlar arasındaki tutarsızlıklar ve bu tutarsızlıklara yol açabilecek olan eğitim uygulamaları ile çeşitli sosyal sebepler üzerinde durulmaktadır. Bu yapılırken, ülkemizde son dönemlerde iyice yaygın hale gelen ahlakî çöküntüden hareketle, olaya çeşitli açılardan bakılmış; problemin tespitine çalışılarak belirli çözümleri önerilerinin sunulması amaçlanmıştır.

SUMMARY

NEW APPROACHES AND PERSPECTIVES IN THE EDUCATION OF RELIGION AND MORAL

In this article, I will examine the contradiction between the religious/moral knowledge and its practices, and educational and social reasons behind of these contradictions. In doing so, I will deal with the problem from the different points of view by moving from the degeneration of moral standards which is gradually exceeding in our country. In addition to it, I will try to present certain solution to the problem.

GİRİŞ

Eğitim ve öğretimin birçok hedefi bulunmaktadır. Ancak, bu hedeflerin en önemlisi, kaliteli ve iyi insan yetiştirmektir. Eğer bu eğitim ve öğretim, din alanında yapılacak işe, işin önemi daha da artmaktadır. Yetiştirilecek gençlerin, sorunun değil, çözümün bir parçası olabilmesi için, din eğitiminin çok ciddi ve bilimsel normlara uygun bir şekilde yapılması gerekmektedir. Bu sebeple, gerek örgün, gerekse yaygın eğitim kurumları için yeni bir vizyon, misyon ve temel hareket noktaları belirlenerek, sağlıklı bir din eğitimi ve öğretiminin gerçekleştirilmesi hedeflenmelidir. Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel

* İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı öğretim Üyesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı Başkanı

Müdürlüğü, söz konusu misyon, vizyon ve temel hareket noktaları ile ilgili şu hedefleri belirlemiştir:

1- Vizyon: Kültürel mirası değerlendirebilen, yaşanan hayatı yorumlayabilen, problemlere çözüm üretebilen bireyler yetiştirmek.

2- Misyon: Öğrencilerin zihninde, insana, düşünceye, özgürlüğe, ahlaka ve kültürel mirasa saygıya dayanan bir din öğretimi anlayışının yaygınlaştırılması.

3- Temel Hareket Noktaları: Sağlıklı bir din anlayışı çerçevesinde düşünen, sorgulayan, inancını aklıyla bütünleştiren öğrenciler yetiştirmek. Bunun için eğitime ezberci ve baskı altına alan değil, konuları çözümleyici ve yorumlayıcı bir yaklaşımı hakim kılmak. Dinin birleştirici, huzur verici ve barışı sağlayıcı gücünden faydalanmak. Şekilcilik ve slogan yerine ahlâkî öğretilerin felsefesini benimsemek. Din öğretiminde kavram kargaşası ve kavram belirsizliği yerine bilimsel çalışmalar yapmak.

Diğer taraftan, dinsel olguların farkına varabilme, dayanışma ve hoşgörü, kültürel duyarlılık, iyi ahlak ve dürüstlük, kendini anlama ve keşfetme, kendi başına düşünme, eleştirel zihniyet, objektif olma, seçme yeteneği, hayatın anlamını kavrama, inancını sorgulayabilme ve akılcı bir yaklaşım¹ gibi, temel ilkeler şeklinde özetlenebilecek olan bu vizyon, misyon ve temel hareket noktaları üçlüsünün ortaya koyduğu hedefler, gerçekten arzulanan hedeflerdir. Ancak, önemli olan bu hedeflere ulaşabilmektir. Çünkü, ülkemizde eğitim dahil her alandaki noksanlıkların teşhisine yönelik çok sayıda tespit olmasına rağmen, ne yazık ki uygulamada ve belirlenen çözüm önerilerinin hayata geçirilmesinde büyük açmazlar bulunmaktadır. Bu bakımdan yazımızda belirteceğimiz hususların ve Talim ve Terbiye Kurulunun hedeflerinin birçoğu yazılmış ve tespit edilmiş olan konulardır. Eğitimde yeni arayışlar ve bakış açıları adına yapılacak olan en önemli yenilik, belki de öngörülen hususların ve ihtiyaçların bir an önce uygulama alanına sokulması olacaktır. Diğer taraftan, eğitimde ailenin önem ve fonksiyonu da ortadadır. Buna göre, yukarıda ifade edilen misyon ve vizyon açısından yetersiz, pedagojik deneyimi zayıf, ekonomik imkanları ihtiyaçlara cevap verecek düzeyde bulunmayan ailelerin durumları da eğitimden beklenen hedeflerin tutturulmasını engellemektedir. Konuyu bu çerçevede ele alarak, din ve ahlak eğitimi ile ilgili yeni arayış ve bakış açılarının neler olabileceğine dair görüşlerimizi irdeleyebiliriz:

¹ M.E.B., Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 10.05. 1999 tarih ve 39 sayılı kararından özet.

A-Eğitimde Dinin Bütünselliği

Geleneksel Dinî İlimler anlayışını ifade eden “Din Bilimleri” tasnifi, İmam-Hatip Liselerinde ve İlahiyat Fakültelerindeki dinî eğitim ve öğretimin şablonu olmaya dün olduğu gibi, bu gün de devam etmektedir. Her ne kadar çağımız, bilimlerin daha spesifik alanlara ayrılarak derinleşmesi ve birbirinden bağımsızlaşması sürecini yaşıyorsa da, “Din” denen olgunun, bizzat kendi doğasından kaynaklanan “Bütünsel Olma” özelliği, bu çağdaş sürecin din eğitimini de içine almasının sıkıntılarını yaşamaktadır.

Din, sosyolojik bir olgu olarak incelenmeye ve çeşitli sosyal bilimlerin konusu olmaya elbet devam edecektir. Fakat bu objektif bilimsel yöntem, “Din Eğitimi ve Öğretimi” prosesinden tamamen farklı bir düzlemde kalmak durumundadır. Din Eğitimi ve öğretimi, bizzat bu dine inanan, kendilerini yaygınlaştırmaya, değerlerini yaşam alanlarına taşımaya görevli hissedenler tarafından aynı yöntemle icra edilebilir görülmemelidir. Bu nedenle de, dinî eğitim ve öğretime uygulanması gereken temel perspektifin, Kur’an’ın ekseni ve omurgası olan “İman, ibadet ve ahlak”ı birleşik bir süreç olarak algılayan yeni bir bakışa kavuşturulması gerekmektedir.

Fıkıh’ın, Tefsir’in, Hadis’in ve Kelam’ın ayrı dinî vizyonları, bu birleşik süreci Kur’an’ın vurgusu ölçüsünce ifade etmekten ve onu her yaştaki öğrenci tarafından içselleştirilebilir bir ahlak ve perspektif haline getirmekten uzaktır. Çünkü, adı geçen dersler, insanlara dinî bir kimlik kazandırmaktan ziyade, kendi alanlarındaki tartışmalar ve problemler üzerinde durmaktadırlar. Dolayısıyla, Kur’an’ın iman, ibadet ve ahlak üçgeninde ele aldığı hayat modelini ortaya koymaktan uzaktırlar. Halbuki, modern çağın, her vatandaşı ömrünün belirli yıllarında öğrenci yaptığı, toplumsal dokunun da vatandaşların ortalama kültüründen oluştuğu dikkate alınırca, Din Eğitimi’ne gönül verenlerin, bu ortalama kültür içerisinde içselleştirilmiş dinî değerlerin etkinlik kazanması yolunda neler yapılması gerektiğini şimdiden öngörmeleri gerekir.

B-Eğitim ve Kültürel Refleks

Toplumsal kültür, örgün ya da bireysel eğitimin bir bütünüdür. Eğitimle bilinç düzeyine çıkarılan her bilgi, zamanla içselleştirilerek bir “Kültürel refleks”e dönüşür. Kültürel refleksler, o toplumun kültür dokusunu olumlu olarak ve bozulmadan devam ettiren en önemli etkidir. Sosyal bilimlerin kabul etmekten kaçınmadıkları önemli gerçek, kültür öğelerinden en önemlisinin din ve dinî değerler olduğudur. Ne yazık ki, İslam dünyası, geleneksel eğitim perspektif ve teknikleriyle, Kur’an’ın omurgası olan iman, ibadet ve ahlakın, bir ve birleşik bir süreç olduğu gerçeğini yeterince vurgulayamamış, onu, olması gereken düzeyde bir kültür refleksine dönüştürme başarısını gösterememiştir.

İslam dünyasının, inanç bakımından tevhit ehli olmasına karşın, ahlak bakımından zayıf ve lakayt kalmasında bu içselleştirici perspektif noksanlığının etkileri vardır.

Ekonomik, sosyal ve siyasal modernleşmeyi batı ölçülerinde gerçekleştirmediği ve bu modern yaşam algısının ürettiği ahlakî problemlerle karşılaşmadığı halde, İslam dünyasının yaygın ahlakî düşüklüklerden ıstırap çekiyor olmasında, İslamî değerlerin eğitim yoluyla kültürel reflekslere dönüştürülememesinin büyük etkisi vardır. Ne yazık ki, İslam dünyası, modern yaşam tarzının ayrılmaz bir parçası olarak yaygınlaşan kişisel özgürlük ve bireycilik anlayışının bir ürünü olarak ortaya çıkan cinsel ahlaksızlığa tepki duyduğu kadar, böyle bir sosyolojik evre ile ilgisi bulunmayan yalancılık, güvenilmezlik, çifte standartlılık, iki yüzlülük, dalkavukluk, sözünde durmama, emaneti korumama, dedikodu yapma, kandırma, hilekârlık, zamanı kötüye kullanma, umursamama, neme lazımcılık, toplumsal ve bireysel sorumluluklardan kaçınma, haksızlıklara boyun eğme, fırsatçılık gibi kötü huy ve davranışlara karşı duyarlı davranmamaktadır. Bu ahlakî zayıflıkların, batı literatüründeki kayıtlara geçecek kadar yaygın, açık ve görünür halde olması,² Kur'an'ın yüce ahlakını temsil etme durumundaki İslam toplumlarına utanç vermektedir.

Ülkemizde, yoğun bir ahlakî bunalımın varlığı bir gerçektir. Ancak, bu bunalım, sanıldığı gibi sadece iman zayıflıklarından değil, iman, ibadet ve ahlak arasında kurulması gereken hayati bağın ihmalinden kaynaklanmaktadır. Yetinilen “soyut iman” anlayışının gücü, kişiyi ibadet ve ahlaka motive etmeye yetmemektedir. Din eğitiminde bu birleşik ve parçalanamaz alana ilişkin eski yaklaşımların revize edilmesi gerekmektedir.

Araştırmalar, eğitim seviyesinin geriliğinin, toplumda ahlakî zaafın artmasında rol oynadığını göstermektedir. Mesela, Emniyet Genel Müdürlüğü'nün tespitlerine göre, eğitim seviyeleri açısından yapılan genel değerlendirmede, şüphelilerin % 50.9'unu ilkökul mezunlarının oluşturduğu, eğitim seviyesi yükseldikçe suça karışma oranının düştüğü belirlenmiştir. Ateşli silahlarla işlenen suçlarda, ilkökul mezunlarının oranı %55.5'e kadar yükselmektedir. Bu oran, propaganda türü suçlarda %30.1'e kadar düşmektedir. Aynı suçta, %34.1 ile en yüksek oranı lise mezunu kişiler oluşturmaktadır.

² Dünya ülkeleri arasında yolsuzluklarla ilgili raporlar hazırlayan “Transparency International” adlı kuruluşun, Uluslar arası Saydamlık Örgütü, Dünya Bankası, Dünya Ekonomik Forumu ve dünyanın önde gelen üniversitelerine yaptırdığı anket sonuçlarına göre, yolsuzluk açısından Türkiye 102 ülke arasında 64. sırada yer almıştır. 10 üzerinden yapılan puanlamaya göre, ülkemizin notu 3.2 olmuştur. Sıralamaya göre, Türkiye geçen yıla göre 10 basamak düşerek 64. sırada yer almıştır. (Radikal Gazetesi, 29 Ağustos 2002).

Propaganda türü suç işleyenler arasında %16.1 oranı ile yüksek okul mezunları ilk sırada yer almaktadır.³

Bu sonuçlar, psikologların, genel olarak eğilimleri sınırlama ve ket vurma gibi işlevler gören beyin zarı korteks'in, eğitim görmüş insanlarda daha çok geliştiği; bu sebeple de yüksek eğitim almış kişilerde saldırgan tavır ve kötü davranışların az görüldüğü yönündeki görüşleriyle uyusmaktadır.⁴ Dolayısıyla, ahlakî eğitim seviyesinin yükseltilmesi, toplumda suç oranlarının azalmasına önemli katkı sağlayacaktır. Ancak, bu eğitimin iman, ibadet ve ahlak eksenli olması, söz konusu eğitimin etkisini kalıcı kılacaktır.

C-Ahlakın Boyutları ve Gelişmesi

Ahlak eğitiminde yerine getirilmesi veya uyulması gereken iman, ahlak ve ibadet üçlüsünün bütünlüğüne benzer bir durum, ahlâkî davranışın ortaya çıkmasında etkin olan bilgi, duygu ve davranış arasında da vardır. Fakat, ahlakın bilgi, duygu ve davranış olmak üzere, bu üç boyutu arasında her zaman mutlaka bir bağlantı ve uyum olması şart değildir. Çünkü, ahlâkî olmayan davranış sergileyenlerin çoğu, yaptıkları işin kötü ve doğru olduğunu bildikleri halde, yine de o şekilde davranabilmektedir. Zira, ahlâkî bilgi ve ahlak anlayışı, genç anlamda, ahlâkî davranışlarının doğruluğu-yanlışlığı, güzel veya çirkin oluşu konusunda bir değerlendirme yapılmasına yarar. Yoksa her zaman ahlakî bilgi doğrultusunda hareket edilmesine değil. Ayrıca, ahlâkî davranışların ortaya çıkışında duygu ve heyecanların da büyük bir rol oynadığı unutulmamalıdır.

Ahlak, her şeyden önce bir kaideler sistemidir. Büyüklere saygı, küçüklere sevgi göstermek, düşkünlere yardım etmek, başkalarının haklarına saygı duymak, yalan söylememek ve hırsızlık yapmamak gibi. Ahlâkî bilgi ise, bu gibi ahlâkî değerler hakkında iyi veya kötü, doğru veya yanlış şeklinde yargı vermeye yarayan bir fonksiyon icra eder. Diğer bir ifadeyle, ahlâkî düşünce veya ahlak anlayışı ilgili karar mekanizması görevi görür. İşte, bu bilgi veya düşünce, ahlâkî davranışlar için bir kılavuz rolü oynamaktadır. Dolayısıyla, ahlakî bir kaide, bir davranışın yapılması veya yapılmaması hakkında tavsiye niteliğinde bir hüküm verir. Kişi, bu hüküm doğrultusunda herhangi bir işi yapar veya yapmaz. Böylece, ahlakın ikinci boyutu olan ahlâkî davranış veya hareket ortaya çıkmış olur. Ancak, bir ahlak kaidesi yerine getirildiğinde, iyi ve güzel ise, insanda vicdan huzuru, sevinç veya gurur; kötü veya yanlış ise, suçluluk hissi veya vicdan azabına sebep olur. Bu da ahlakın üçüncü boyutu olan his ve duygu boyutudur.

³ <http://www.maximumbilgi.com/yasam/turksuc.htm> (04.09.2002).

⁴ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, 8. baskı, İstanbul 1998, s. 27.

Bilgi, hareket ve duygu denilen unsurlar, aynı bütünü (ahlak) boyutları olduğuna göre, bunları birbirinden ayrı görmek ve düşünmek mantıksız gibi görünmektedir. Fakat, yukarıda da belirtildiği gibi, insanlardaki ahlak anlayışı ile davranışları arasında her zaman bir uyum ve tutarlılık olmayabilmektedir. Hatta, bazen yapılan iyiliklerden, sevinç ve heyecan, ahlak dışı davranışlardan ise, suçluluk durumu ortaya çıkmayabilmektedir. Mesela, kopya çeken öğrencinin, çektiği kopyadan gururlandığı gibi, yanlış davranışlar da bazı kişilerce bir kahramanlık taslaması olarak görülebilmektedir. Ya da, yanlışları kendisi, yakınları veya yandaşları yaptığında doğru, başkaları yaptığında ise, yanlış ve suç olarak görülebilmektedir. İşte, ahlak terbiyesi ile uğraşanların karşılaştıkları ve çözmeleri gereken en önemli problemlerden biri burada karşımıza çıkmaktadır: “Ahlakın temel unsurları olan bilgi, davranışlar ve duygu boyutları arasında olması gereken uyumun yerini tutarsızlıkların alması neden ileri gelmekte ve bunları ortadan kaldırmak için neler yapılmalıdır?”⁵

Bahis konusu problem için çeşitli sebepler ileri sürülebilir. Ancak, bu husustaki temel eksiklik, ahlâkî gelişmede esas olan üç boyut arasında uyumun tesisine yönelik bir şuurun geliştirilememiş olmasıdır. Fakat, ahlâkî davranışlar için bu uyumun sağlanması da yetmeyebilmektedir. Bu sebeple, söz konusu üç boyuta bir de iman ve ahirete iman boyutu eklenmeli ve davranışlar iman ile bağlantılı hale getirilmelidir. Böylece, davranışlara dinî bir anlam yüklenerek, bireylere, yaptıkları işlerin hem insanlara hem de Allah’a karşı sorumluluk bilinciyle yapılması şuru kazandırılmalıdır. Zira ahlâkî davranışlarda üçüncü boyutu oluşturan his/duygu boyutu, dinî boyut ile daha canlı ve aktif bir durumda olacaktır. Ancak, yukarıda da ifade edildiği gibi, bütün bunlara rağmen ahlâkî bilgi ile davranışlar arasında uyumun sağlanamadığı da bir vakıdır. Bu noktada, yapılması gereken şey, toplumsal düzenin normları arasında bulunan hukuki sürecin devreye girerek kanunların uygulanmasıdır.

Ahlâkî bilgi ve bilincin, islah edilmiş davranışları üretmede yetersiz kaldığı durumlarda, suç işleyenlerin hesaba çekilmeleri ve gerekirse cezalandırılmaları, insanları disiplinli davranmaya yönlendirir. Bunun yapılmaması, suç işlemeye yatkın olan insanlarda, yapılan kötülüklerin yapanların yanına kâr kaldığı gibi sapık bir psikoloji geliştirmelerine yol açabilmektedir. Kaldı ki, Emniyet Genel Müdürlüğü’nün tespitlerine göre, hapse girip çıktıktan sonra tekrar suç işleyenlerin oranı %31.7’dir.⁶ Bu durum, şahsi çıkarlarını diğer insanların ve devletin menfaatlerinin üstünde görenlerin sayısının artmasına yol açmaktadır. Bu tespit, yukarıda bahsi geçen Uluslararası Saydamlık Örgütü’nün Raporunda belirtilen aynı doğrultudaki tespitle

⁵ Erol Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötügen Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1998, s. 43.

⁶ <http://www.maximumbilgi.com/yasam/turksuc.htm> (04.09.2002).

örtüşmektedir. Dolayısıyla, ne din ve ahlak eğitiminin ihmal edilmesi, ne de kanunların uygulanmaması yoluyla toplumda herhangi bir boşluğa meydan verilmemelidir.

Ahlâkî gelişmede, bilgi, davranış, his ve iman boyutu arasındaki istikrar ve dengeyi gerçekleştiren kimselere ahlâklı ve şahsiyetli, bu denge ve istikrarı kuramayan, düşünceleriyle davranışları birbirini tutmayan kişilere de ahlaksız veya şahsiyetsiz insanlar denilmektedir. Dinî literatürde bu tür kaypak ve istikrarsız davrananlar, münafık ve riyakar olarak isimlendirilmektedirler. Kur'an tarafından aldatmak, kandırmak, bozuk karakterlilik, bozgunculuk, dar kafalılık, döneklık, insanları hafife almak, alay etmek, hidayet karşılığı sapıklığı tercih etmek⁷, dinî ve ahiret gününü inkar etmekle⁸ tavsif edilen bu tip insanlar, gerçekten toplum için birer tehlike odağıdır. Çünkü, bu insanların, hangi durumda nasıl davranacaklarını önceden kestirmek mümkün değildir. Bu insanlar, toplumu sürekli güvensizlik ve kararsızlık içerisinde bırakırlar. Toplumda kötü ahlâklı olup da, kötülükte tutarlı davrananlar, tutarsız davrananlara tercih edilmektedirler. Çünkü, kötü davrananların tehlike veya zararlarına karşı tedbir almak mümkün, riyakarlara ise değildir. Hatta, kötü ahlakta tutarlı olanlar bir açıdan ahlâklı sayılabilirler; zira söylediği ile yaptığı birbirini tutan insanlar dürüstlük kaidesini çiğnememektedirler. Davranışlar ile ahlâkî bilgiler arasındaki tutarsızlıklar için diğer argümanları şu şekilde sıralamak mümkündür:

a-Çevre ve Modelin Durumu

Çocukların, bir çok bilgiyi ve topluma ait değerleri yakın ve uzak çevresinden edindiği, geleceğine ait stratejiyi büyük oranda bu ortamda geliştirdiği kanaati, hemen bütün psikologların ortak kanaatidir. Çocuk, dış dünya ile ilgili bilgileri zihin seviyesine ve öğrenme kabiliyetine göre kendisine model edindiği anne, baba, arkadaş ve diğer kişilerden edinir. Bu bilgi edinme, şartlanma yoluyla öğrenme, doğrudan öğrenme, yazılı veya sözlü öğrenme ve taklit etme gibi yollarla kazanılır. Bu durumlarda, çocuğun davranışları yanlış olsa bile, küçük olduğu için bazen büyükler tarafından hoş karşılanabilmekte, takdir edilebilmekte veya ödüllendirilmektedir.

Çocuklar, kendilerini belli şahıslarla aynileştirerek (idendifikasyon), bu modelin davranışlarını sevgisini kaybetmemek veya kazanmak adına taklit edebildikleri gibi, kendisine zarar vermesinden korktukları veya ona hayranlık duydukları için, hiçbir kritiğe tabi tutmadan da yapabilmektedirler. Öte yandan, çocukların davranışlarıyla ilgili verilen doğru-yanlış hükümleri, onların o anda

⁷ Bakara 2/8-16.

⁸ Maun 107/1-7.

içinde buldukları duruma göre verilmekte, değişik durumlarda ise, aynı davranış başka şekilde değerlendirilebilmektedir. İşte çocuk, zaman, durum ve bölgesel farklılıklara göre değişebilen bu kararları ve örnek aldığı insanların davranışlarındaki değişiklikleri veya tutarsızlıkları, yaşları gereği doğru bir şekilde değerlendirip analiz edemez. Bu durum, çocukta tutum ve davranışların yer, zaman veya şartlara göre iyi-kötü veya doğru-yanlış ayırımı yapılmadan çıkarlar doğrultusunda değişebileceği kanaati geliştirebilir. Böylece çocuklar, ileriki dönemlerinde değişken bir karakter yapısı ile bilgileri ve davranışları arasında tutarlılık olmayan bir ahlâkî yapı kazanmış olabilirler. Buna bir de modelin tutarsız davranışları eklendiğinde, çocukların esnek ve değişken yapıya sahip olmaları kaçınılmaz olmaktadır. Çünkü, çocuklar 12 yaşına kadar iyi-kötü ayırımını yapabileme olgunluğuna sahip değildirler. Yapılan araştırmalara göre, çocuklar yetişkinlerin mantıklı düşünce sistemini 12-14 yaşından itibaren kullanabilecek derecede gelişmiş bir zekaya sahip olmaktadır.⁹ Ahlâkî yapı, öğrenme yoluyla meydana geldiğine göre, ahlakın kimlerden ve hangi yollarla edinildiği önem kazanmaktadır.

b-Yetişme Tarzı

Ahlâkî gelişmenin sağlıklı bir şekilde tamamlanabilmesinde, yaşanılan ortamın ve bu ortamın değer yargılarının önemli etkisi vardır. Mesela, sadece dünya hayatını tek hedef olarak seçenler için, hayat rahat ve lüks içerisinde yaşamaktan ibaret sayılabilir. Maddeyi tek değer kabul edenler için ise, maddeye ulaşabilmek için her yol mubah görülebilir. Cinselliği öne alanlara göre, namus kavramının bir anlamı olmayabileceği gibi, bu kimseler için aile kurumu, hürriyetleri kısıtlayan, çiftleri birbirine mahkum eden bir anlam taşıyabilir. Siyasî ve ideolojiyi tek amaç edinenler ise, hedeflerine ulaşabilmek adına, ahlâkî ve hukukî değerleri hiçe sayarak, her türlü hukuk ve ahlâk dışı yola başvurabilirler.

Aile veya çevre ortamının baskıcı ve otoriter yapısı da çocuk ve yetişkinlerin, bu ortamdan kurtulduktan sonra aşırılıklara veya yanlış davranış sergilemelerine yol açabilir. Diğer bir ifadeyle, kültürel farklılıklar düşmanlık ve gerginliklere sebep olabilmektedir. Bu kültür çatışması, en çok genç kuşakları etkilemektedir. Mesela, tutucu ve kontrollü aile veya kırsal ortamdan daha serbest ve hür bir ortam olan şehirlere tahsil ya da başka bir sebeple gelen çocuklar/öğrenciler, yeni çevrelerinde farkına vardığı heyecanlı, serüvenli, renkli bir hayatı düşleyecek ve elde etmeye çalışacaktır. Kentte kavuşacağını sandığı eğlence, macera, şöhret ve zenginlik beklentisinin yanında, yetersiz eğitim ve yetenek eksikliği gibi nedenlerle arzuladığı iş ve geleceği elde

⁹ Güngör, a.g.e., s. 51; Ayrıca bkz. Erden, Akman, a.g.e., s. 33-34.

edemeyeceği düşüncesine kapılan çocukların/öğrencilerin, kentte değişen geleneksel aile törelerinin çocukları koruyucu yaptırım gücünün zayıf olması ve ailenin sosyal kontrol fonksiyonunu yerine getirecek kurumların bulunmaması gibi sebeplerle, lakayt davranışlar sergilemeleri, uyuşturucu ve sarhoş edici maddelere yönelmeleri, hırsızlık gibi yüz kızartıcı suçlara yönelmeleri daha kolay ve ihtimal dahilindedir. İzmir’de yapılan bir araştırmanın sonuçları bu fikrimizi doğrular mahiyettedir. Söz konusu araştırmaya göre, sosyo-ekonomik düzeyi düşük ve kırsal kesimlerden göç edenlerin oluşturduğu gecekonduların yoğun bulunduğu şehir bölgelerinde suç oranlarının şehrin diğer bölgelerine göre yüksek olduğu belirlenmiştir.¹⁰

Ahlâkî tutarlılık ve bu doğrultuda hayat sürdürme konusunda tek ve geçerli yol, tartışmasız dürüstlük, doğruluk ve diğer insanî değerlerdir. Çünkü, yalan her zaman ve şart altında yalandır. Aldatmamak, saygılı olmak, farklı inanç ve görüş sahiplerine tahammül göstermek ve hukuka bağlı kalmak gibi temel ilkeler, ne pahasına olursa olsun, asla ihmal edilmemelidir. Konuyla ilgili bir ayet şöyledir:

“Siz ey imana ermiş olanlar! Sizin, anne-babanızın ve akrabalarınızın aleyhine de olsa, Allah için hakikate şahitlik yaparak adaleti gözetmeye azmedin. O kişi, zengin de olsa fakir de olsa, Allah’ın hakkı onların her birinin (hakkının) önüne geçer.¹¹ Öyleyse, kendi boş arzu ve heveslerinize uymayın ki, adaletten uzaklaşmayasınız. Çünkü, eğer (hakikati) çarpıtırsanız, bilin ki Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.”¹²

Ayet, hem ahlak ve din eğitiminde, hem de sosyal hayatta bahse konu değerlerin ihmal edilmeden uygulanması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca ve özellikle, evrensel nitelik taşıyan kurallardaki ihmal ve iptalin, hem eğitim sistemini, hem de toplumsal hayatı bozacağını belirterek, sosyolojik bir gerçeğe de işaret etmektedir. Böylece ayet, eğitim ve sosyolojiye, kuralların uygulanmasında “eşitlik, adalet ve temel ilkelerin değişmezliği” prensibini kazandırmaktadır. Buna göre, insanlara çocukluktan itibaren, hayatın her safhasında ilkeli, prensipli, tutarlı, azimli, sağlam karakterli, sebatkâr, her durum ve şart altında değişmeyecek bir irade gösterebilme şuuru kazandırılmalıdır.

¹⁰ <http://www.med.ege.edu.tr/~hanci/cocukyara3.html> (09.04.2002)

¹¹ Yani, “zengin bir adamın, sizi onun lehine veya aleyhine sonuçlanacak bir ön yargıya sürüklemesine izin vermeyin ve yersiz bir merhamete kapılarak gerçeği gizleme pahasına yoksul kimseyi kayırmayın.” Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı, -Meal-Tefsir-*, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul 1997, s. 171.

¹² Nisa, 4/135.

Bu kurallar, toplum içerisinde de herkesim ve kademedeki kişi tarafından asla ihlal edilmemelidir. Özellikle, toplum önderleri ve örnek şahsiyetleri bu ilkelere sıkı sıkıya sarılmalıdırlar. Aileden başlamak üzere, yaygın ve örgün eğitimin her alanında, söz konusu prensiplerin insanlara kazandırılmasına yönelik bilgi ve mesajlar verilmelidir. Sohbetlerde, vaazlarda, yazılı ve görsel basında, siyasî ve ticari ilişkilerde...Kısaca hayatın bütün alanlarında, toplumu ayakta tutan temel ahlâkî değerlerin korunmasına çalışılmalıdır.

Toplumsal ahlâkî değerlerin, şaka yollu da olsa, hafife alınması, magazin konusu yapılması veya çıkarlar söz konusu olduğunda ihmal edilebileceği yönünde izlenim verilmesi, çocuklarda olumsuz etki yapacağından, bu tür yaklaşımlardan şiddetle kaçınılmalıdır. Çünkü, ahlâkî kaideler yaşamak için değil, aynı zamanda yaşatmak için vardır. Ahlakın olmadığı yerde, sanattan, normal işleyen siyasî, sosyal ve iktisadî hayattan bahsetmek mümkün değildir. Bu sebeple, eğitimciler, anne-babalar, din adamları, politikacılar, devlet adamları ve diğer sivil kuruluşlar bu gerçeği daima göz önünde bulundurmalıdırlar. Tavırlarını bu doğrultuda ortaya koymalı; bunu yaparken de insan ve hayatın bir bütün olduğu gerçeğini asla göz ardı etmemelidirler. Çünkü, hayata dair her türlü bilgi sonradan öğrenilmekte, yaradılış özellikleri ise, bu bilgilere kaynaklık etmektedir.

c-Ekonomik Faktör

İnsanların, sağlıklı bir dinî ve ahlâkî eğitim alamadan hayata atılmaları ve bu süreçte üstlenilen çeşitli roller ile bu rollerin kendine özgü şartları, onların tutarlı ve ahlâkî davranışlar sergilemelerini zorlaştırmaktadır. İşte bu çerçevede, insanları "*ahlâkî ilkesizlik*" olarak da nitelendirilebilecek davranışlara itebilecek diğer bir faktör, yoksulluktur. Dünyada ve ülkemizde yapılan araştırmalar, çocuğu suça yönelten etkenler arasında sosyo-ekonomik ve yakın çevre koşullarının rolünü ve önemini ortaya koymaktadır. Öyle ki, suçlu kişilik yapısına temel oluşturan kalıtsal ve biyolojik etkenler bile ancak elverişli bir toplumsal ortamda etkinlik kazanabilmektedir.¹³

Kriminolojik bulgular, toplumsal hayatın çeşitliliği ve toplumsal kurumlar arasındaki etkileşim dolayısıyla suça iten sebeplerin hangisinin önde bulunduğu konusu tartışmalı olsa da, suç işlenmesinde, sosyo-ekonomik ve kültürel etkenlerin daha etkin olduğunu ortaya koymaktadır. Gerçi, gizli suçluluk kavramı kriminologları meşgul eden bir sorundur. Çünkü, polisçe yakalanan suçlular, gerçek suçluları yansıtmamaktadır. Kimi zaman suçlu kimseler şans eseri kurtulabilmekte, bazı suçlar ise adli makamlara yansımamaktadır. Her tutuklunun da suçlu olduğu söylenemez. Ancak,

¹³ Haluk Yavuzer, *Çocuk ve Suç*, Remzi Kitabevi, 7. baskı, İstanbul 1994, s. 209.

ülkemizde, özellikle de büyük şehirlerde çok yüksek oranlarda bulunan hırsızlık suçlarının adli makamlara yansımadağı belirtilmektedir. Fakat, genel olarak araştırma sonuçları maddî imkansızlıkların suç üzerinde dolaylı ve doğrudan etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Mesela, yukarıda da atıfta bulunulan Emniyet Genel Müdürlüğü'nün tespitlerine göre, olaylara karışan zanlıların %39.3'ünün gelir seviyesinin düşük, %29.9'unun ise, orta seviyede bir gelire sahip ailelerin çocuklarının olduğu saptanmıştır.¹⁴ İzmir'de gecekondu oturanların kentin tüm nüfusuna oranı %40-45 arasındayken, suç işleyen çocukların yaklaşık %75'i gecekondu ya da kısmen gecekondu bölgelerinde oturmaktadır. Yine İstanbul'da yapılan bir çalışmada, suç işlemiş 1181 çocuktan 701'inin gecekondu oturduğu belirlenmiştir. Bu konuda yapılan diğer çalışmalarda da adli makamlarda davası görülen çocukların neredeyse tamamının ikamet yerlerinin gecekondu olduğu görülmüştür.¹⁵ Ankara Üniversitesi Kriminoloji anketi sonuçları da 1000 suçludan %39'unun aile bütçesinin kötü, %50'sinin ise orta durumda olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁶

Ekonomik imkansızlıkların getirdiği çeşitli sıkıntılar içerisinde yetişen bireyler, yaşamsal süreçte, adeta genlerine işleyen yoksulluğun, önlenemez baskısı altında dürüst bir hayat sergilemekte zorluk yaşayabilmektedirler. Toplumumuzda, bununla ilgili olarak çeşitli tutarsızlıklar, yolsuzluklar ve ahlâkî olmayan davranışlara ait örnekler sıkça görülmektedir. Trafikte, marketlerde, kuyruklarda ve diğer sosyal alanlarda insanların bir fırsatını bularak öne geçmeye çalışmaları ve çeşitli entrika yollarına baş vurmalarının altında yatan sebeplerin başında, en az yanlış eğitim kadar etkin olan faktör, maddî imkansızlıklardır. Bu şartlarda yetişen insanlar, ileriki hayatlarında zengin olsalar bile, yukarıdaki "genlere işlemiş olma" benzetmemizle ifade etmeye çalıştığımız psikolojik durumun zorunlu bir gereği olarak, kendilerini ahlâkî olmayan davranışları yapmaktan kurtaramamaktadırlar. Çünkü, dinî inançlar, ahlâkî kaideler ve diğer insanî değerler, ruhlara hakim olan yoksulluk ve ezilmişliğin yönlendirici baskısını önlemeye gücü yetmemektedir. Dolayısıyla, insanların ilkeli, ahlâkî ve insanî değerleri esas alabilecek davranışları sergileyebilmeleri için, ahlâkî ve dinî eğitimle birlikte, ekonomik imkanların da iyileştirilmesi gerekmektedir. Sadece bilgi vermek, insanların ahlâklı ve dürüst olmaları için yeterli değildir. Zira, cehalet ve ekonomik zorlukların altında ezilerek yetişen insanlardan, medeniyetin gerektirdiği davranışlar beklenemez. Diğer bir deyişle, fakirlik ve eğitimsizlikten medeniyet değil kaos meydana gelir. Tartışmasız, insanlar ekonomik zorluklar altında da

¹⁴ <http://www.maximumbilgi.com/yasam/turksuc.htm> (04.09.2002).

¹⁵ <http://www.med.egc.edu.tr/~hanci/cocukyara3.html> (09.04.2002).

¹⁶ Yavuzer, a.g.e., s. 211.

ahlâklı olabilirler ve öyle olmalıdırlar. Ancak, yaşamak için bazen nice değerlerin, istenmese de feda edilmesi zorunlu olabilmektedir.

Yapılan araştırmalar, ekonomik koşullarla suçluluk arasında yakın bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, düşük ekonomik düzeyin insanları suça iten tek sebep olmasa da suça elverili ortamı dolaylı ya da doğrudan sebepleri hazırladığı bilinmektedir. Bu arada, son günlerde sonuçları açıklanan Uluslar arası Saydamlık Örgütünün verileri, bütün dünyada, ama özellikle ülkemizde toplumun neredeyse tamamına yönelik bir ahlakî çöküşün varlığını ortaya koymaktadır. Bahis konusu örgütün, ithalat ve ihracat işlerinde, su ve elektrik ödemeleri, ihaleler, iş yapabilme lisansları, vergi ödemeleri, kredi alımları, belli kişi ve kurumların kollanması, devlet bünyesinde rüşvet ve yolsuzluk, iş dünyasındaki kuraldışı davranışlar gibi çeşitli hususlarda elde ettiği sonuçlar, ülkemizdeki ahlakî dejenerasyonun korkutucu boyutlarda olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁷ Bunun diğer bir anlamı, sadece ekonomik açıdan zorluk çekenlerin suç işlemedikleri, fakat buna karşılık, zenginlerin de yine maddi saikların etkisiyle suç işledikleri ortaya çıkmaktadır. Bunun temelinde yatan en belirgin sebebin, dinî ve ahlakî değerlerin, yönlendirici rolünü kaybetmiş olmasıdır. Hayır ve iyilik yapma, insanlarla her şeyi paylaşabilme, kendisiyle birlikte başkalarını da düşünme ve sıkıntılara çözüm arama, adalet, hukuk, saygı ve sevgi gibi değerlerin kaybedilmiş olması, ahlakî çöküntüyü hızlandırmıştır. Bu sebeple, din ve ahlak eğitiminin aileden başlamak üzere, toplumun bütün katmanlarına yaymak ve özellikle örgün eğitimde konuyla ilgili uygulamalara bir an önce geçmek gerekmektedir.

D-Eğitimde Kritik Dönemler

Bebeklikten itibaren, yaşılığa doğru ilerleyen hayat sürecinde, birbirinden farklı özellikler taşıyan gelişim dönemlerinden geçilir. Her gelişim döneminin kendine has "gelişim ödevleri" olduğunu belirten psikologlar, anne-baba ve eğitimcileri yaş dönemlerinin özelliklerine uygun eğitim ortamları hazırlamaları konusunda uyarılmaktadırlar. Birey, biyolojik olarak içinde bulunduğu döneme ait gelişim ödevlerini yerine getirebilecek olgunlukta bulunmakla birlikte, eğitim ortamı gibi çevresel koşulların da uygun olması gerekmektedir.

Gelişim ödevlerinin, zamanında yerine getirilmesi ve bundaki başarı derecesinin, bireyin benlik algısının oluşumunda önemli payı bulunmaktadır. Bireyin içinde bulunduğu döneme ait gelişim ödevlerini yerine getirmesi; öğrenmesi gereken bilgileri edinmesi, görgü ve adab-ı muaşeret denilen insanlar arası ilişkileri düzenleyen kuralları öğrenmesi, doğru ve yanlışın ne olduğunu

¹⁷ Bkz. 2 No'lu dipnot.

bellemesi; hepsinden de öte herhangi bir suç işlediğinde vicdani bir rahatsızlık ve pişmanlık hissini duyacak bir hassasiyette yetiştirilmiş olması, onda kendisine güven duygusunu geliştireceği gibi, dengeli bir şahsiyet inşa etmesine de yardım eder. Daha sonraki dönemlere ait gelişim ödevlerinin üstesinden kolaylıkla gelir. Aksi taktirde, bireyin kendine olan güveni sarsılır. Çeşitli sıkıntı ve huzursuzluklar ortaya çıkar. Daha sonraki gelişim dönemlerdeki gelişim ödevlerinin başarılmasında zorluklar yaşayabilir.¹⁸

Çocuk, her bakımdan gelişme sürecinde olan bir organizmadır. Dolayısıyla, gelişim dönemlerine göre eğitim ve öğretim yapılmayışı, çocukta telafisi imkansız arızalar meydana getirebilir. Gerilemesine ve ruh sağlığı açısından problemler yaşamasına yol açabilir. Mesela, yetişkin bir insanın herhangi bir organında meydana gelebilecek bir arıza, ameliyat veya tıbbi diğer yollarla kolaylıkla giderilebildiği halde, çocukta meydana gelebilecek bir arıza, çocuğun biyolojik gelişimi henüz tamamlanmadığı için, kendisine yapılacak tıbbi bir müdahale organın ya çalışmasını bozar veya gelişmesini durdurabilir. Bu sebeple, gelişimde “kritik dönem” kavramı önem arz etmekte ve gereğinin yapılmasını elzem hale getirmektedir. Çünkü, bu dönemler, bazı uyarıcıların en güçlü etkiye sahip olduğu zaman dilimleridir. Bu dilimlerde, bir takım psikolojik, fizyolojik ve kültürel olaylar insanın gelecekteki gelişimi üzerinde çok etkilidir. Mesela, biyolojik gelişimi normal olan bir çocuk, 1 yaşında yürür. Eğer, bu yaş geçtiğinde çocuk yürümüyorsa, çocuğun gelişiminde bir problemin çıkma ihtimali vardır. Bunun gibi, bahis konusu dönemlerde yapılması gerekenin öne alınması veya sonraya bırakılması, çocuğun gelecekteki bedensel ve ruhsal gelişimini olumsuz yönde etkileyebilir.¹⁹

Pedagojik verilere uygun ve olumlu bir eğitim planlaması, insanın gelişim dönemlerini hesaba katmak zorundadır. Çünkü, psikologlar bazı yaş evrelerinin belli şeyleri öğrenme açısından önem arz ettiğini söylemektedirler. Buna göre, çocuğa nasıl ki belli şeyleri öğretebilmek için belli bir olgunlukta bulunması gerekiyorsa, içinde bulunduğu döneme ait şeyleri öğrenmemesi de yanlıştır. Kritik dönemlerdeki yoksunluk veya uyarıcı eksikliği yaşayan çocukların, öğrenmede bazı zorluklarla karşılaşmaları muhtemeldir. Çünkü, öğrenmesi geri bırakılan çocuklarda önemli ölçüde gerilikler tespit edilmiştir.²⁰ Hal böyle olunca, başta anne-babalar olmak üzere, bütün eğitimcilerin bilgili, pedagojik deneyime sahip olmaları icap etmektedir. Ayrıca, eğitim bir ömür boyu sürdüğüne göre, herkes sosyal ilişkiler çerçevesinde birbirinden etkilenmekte ve çeşitli konularda bilgi, görgü ve çeşitli davranışların teatisinde

¹⁸ Münire Erden, Yasemin Akman, *Eğitim Psikolojisi*, Arkadaş Yayınları, Ankara 1995, s. 32.

¹⁹ Ziya Selçuk, *Gelişme ve Öğrenme*, 7. baskı, Nobel Yayınları, Ankara 2000, s. 18.

²⁰ Selçuk, *a.g.e.*, s.18., Güngör, *a.g.e.*, s. 49.

bulunmaktadır. Buna göre, her birey, insanî ilişkiler çerçevesinde saygı, sevgi, birbirine tahammül edebilme ve hukukun üstünlüğü esasına uygun davranışlar sergilemeyi ilke edinebilecek bir anlayış geliştirme azminde olmalıdır. Bunun eğitimi ise, yukarıda da ifade edildiği gibi, erken yaşlarda başlamalı ve insanı öne alan bir şuur; daha doğrusu, her canlının bu dünyada yaşamaya hakkı olduğu bilinci insanlara kazandırılmalıdır. Bunun için yapılması gerekenleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

a-Okul Öncesi Eğitime Yönelik Çocuk Yuvalarının Yaygınlaştırılması

Biraz önce belirtilen sebeplerden dolayı, okul öncesi eğitime önem verilmesi ve eğitimin çözüm bekleyen bir problemi olarak görülmesi gerekmektedir. Büyük kentlerimizde ve özellikle maddî imkanları iyi olan çevrelerde, söz konusu yuvalar açılarak eğitim verilmektedir. Bunların büyük bir kısmı, her ne kadar maddî kazanımlar sağlamak için açılmış ise de, çalışan anne ve çocuklara güzel imkanlar sunmaktadır. Ancak, yuvalarda temel olarak, çocukları çeşitli şekillerde oyalamak ve eğlendirmekten ziyade, onlara ahlakî ve sosyal değerler ile çeşitli bilgi, beceri ve görgü kurallarının kazandırılmasının amaçlanması gerekmektedir.

Günümüzde, özellikle büyük şehirlerde bazı aileler çocukların eğitiminde Pek söz sahibi değildirler. Çocuklar, küçük yaşlardan itibaren kurumlarda bakıcıların gözetimine bırakılmaktadırlar. Bu sebeple, aileler çocuklarının ahlakî gelişiminde de pek etkin değildirler. Ayrıca, kreş ve okul öncesi yuvalarda çocukların ahlakî gelişimine duyarlı öğretim programları mevcut değildir. Buralarda, daha çok kurumsal ve kişisel tecrübeler ön plana çıkmaktadır. Halbuki, çocukların kişilik gelişiminin önemli bir yönü olan ahlakî gelişimin bu tür tercihlere bırakılmayacak kadar önemli bir konudur. Ahlakî gelişim, bir anlamda dünya görüşü ile ilgili görüldüğü için, öğretmenler daha ziyade çocukların bilişsel gelişimine ağırlık vermektedirler.²¹ Ancak, bu eğitim anlayışı eksiktir. Çünkü, okul sadece özgül konularda bilgi vererek eğitim görevini yerine getirmiş olmaz. Şiddet, alkol ve uyuşturucu kullanmak, yalan, haksızlık ve yanlış inançlar gibi daha bir çok durum, ders konularıyla değil, ahlakî gelişme ile ilgilidir. Bilgi çağının bir gereği olarak, okul dışı kaynakların artması, aile ve okulun çocuklar üzerindeki etkisini zayıflatmıştır.

Ahlakî gelişim, kişilik gelişiminin en önemli öğelerinden biri olup, çocuğun sosyalleşme süreci içerisinde neyin iyi, neyin kötü olduğu konusunda bir bilinç geliştirmesiyle ilgilidir. Ahlakî gelişimle birlikte bireyin toplumsal

²¹ Selçuk, a.g.e., s.109.

Not: M.Ü. Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Ayla OKTAY'ın başkanlığında bir heyet konuyla ilgili olarak M.E.B. nezdinde bir çalışma yapılmaktadır.

değerler çerçevesinde kendisini denetlemesi beklenir. Eğer, birey toplumsal değerlere göre kendini denetleyebiliyorsa, (iç denetim) eğitim hedefine ulaşmış demektir. Bunu yapmıyor veya yapamıyor, davranışlarının nasıl olacağına çevresinin etkisiyle karar veriyorsa, (dıştan denetim) olumsuz bir ahlakî gelişim süreci geçirmiş demektir. Buna göre, insanlar kanun korkusuyla kurallara uyuyor, boşluk bulduklarında ise yanlış davranışlara yöneliyorlarsa, bu durum eğitimin iyi yolda olmadığını göstermektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, kendinden beklenen fonksiyonları yerine getirebilmesi için, onu oluşturan insanların bazı kuralları içselleştirmeleri gerekmektedir. Bu kuralların bazıları, bireyin başkalarıyla nasıl etkileşim kuracağı, başkalarını incitmekten nasıl kaçınacağı, genellikle başkalarıyla nasıl iyi geçineceği, diğer bir deyişle çevresine nasıl bir uyum sağlayacağı ile ilgilidir. Ancak, topluma uyumda esas olan, toplumca kabul edilen değerleri içselleştirirken, geçerliliğini yitirmiş olanların atılması, gerekli olanların ise geliştirilerek kabul edilmesidir. Ahlak gelişimi, toplumun tüm değerlerine kayıtsız şartsız edilgen bir uyma değil, topluma etkin bir uyumu sağlamak için değerler sistemi oluşturma sürecidir.²² Bu sürecin olumlu ve etkin kılınabilmesi için, çocuk yuvalarının ve okulların pedagojik veriler doğrultusunda hareket etmeleri gerekmektedir. Bu manada, okullar çocuklara ahlakî değerleri sevdirebilir, başkalarına yardım etmeyi, iyi davranmayı, olaylara başkalarının gözüyle bakabilmeyi ve böylece kendilerini aşmayı öğretebilir. Başkalarını mutlu etmeyi ve sevmeyi öğretebilen kurumlar eğitim açısından ancak başarılı sayılırlar.

Batı dünyasında bu çalışmalar, okul öncesi eğitim adı altında büyük çapta çeşitli vakıf ve kuruluşlar tarafından yürütülmektedir. Mesela Almanya’da, okul öncesi eğitim, “Çocuk Bahçesi” anlamına gelen ve “Kindergarten” denilen çocuk yuvaları tarafından yerine getirilmektedir. Çocuk yuvalarının %70’i Kilise veya Kilise vakıfları, kalan %30’u ise, belediyeler ve devlet eliyle idare edilmektedir. Özel çocuk yuvalarının neredeyse tamamı, devlet tarafından maddî yardım almaktadır.²³ Son zamanlarda başta Türkler olmak üzere, az sayıda olsa da, diğer Müslüman cemaatler tarafından da çocuk yuvalarının açıldığı bilinmektedir.

Çocuk yuvaları belli hedefler doğrultusunda hizmet vermektedirler. Ancak, bütün yuvalarda ortak nokta, anne-babalara zaman ve kolaylık sağlamak, çocukların psiko-sosyal gelişimlerini sağlıklı bir şekilde kazanmalarına yardımcı olmak, düzenli çalışmayı öğreterek onları hayata ve

²² Nuray Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim, -Kuramdan Uygulamaya-* Gazi Kitabevi, Ankara 2001, s. 68.

²³ Wilma Grossman, *Kindergarten, eine Historisch-Systematische Einführung in Seine Entwicklung und Pädagogie*, Stand I, Weinheim, Basel 1987, s. 160.

okula hazırlamak, toplumun değerlerini, ahlakî ve dinî normları kazandırmak, nizam ve intizam öğretmek, çeşitli oyunlar, eğlence, yap-boz, boyama-yapıştırma, aile-yuva ilişkileri gibi etkinliklerle çocukların ruhsal, bedensel ve zihinsel gelişimlerini normal seyrinde tamamlamaları hususunda onlara yardımcı olmaktır. Çünkü, bedensel, ruhsal ve zihinsel gelişim, esas itibarıyla çocukluk döneminde olmaktadır. Bunların dışında, evden ayrı kalma, paylaşım, trafiğe çıkarak çeşitli trafik kurallarını öğretmek, temizlik kuralları, hastane ve huzur evlerini ziyaret ederek insanlara ve özellikle yaşlı ve güçsüzlere yardım etmeyi öğretmek, birlikte yaşamayı, düşünmeyi ve hissetmeyi bilinç alanına sokmak, çocuk yuvalarının ortak yönleridir.

Çocuk yuvaları, son dönemlerde, annelerin fırsat buldukça çocuklarının yanına gelerek onlarla beraber kalmalarını istemektedirler. Çünkü, ailelerin yuvaları sık sık ziyaret ederek çocuklarla beraber kalmaları, onları ailelerinden koparmadığı gibi, insanlık ailesinin daha da genişlemesine; başka bir deyişle, insanî değerlerin kazanılmasına katkıda bulunmaktadır. Diğer yandan, zamanın şartları eskiye oranla, ailenin bir arada olmasına, çocuklar dahil birbirleriyle konuşup sohbet etmelerine pek fırsat tanımamaktadır. Çocuk yuvaları bu açığı kapatma görevini yerine getirmekte, yoğun iş temposundan bunalan annelere, birkaç saat de olsa zaman ayırabilme fırsatı tanımaktadır.

Yuvalarda, kendileri için bir tür gıda mesabesinde olan çeşitli oyunlar oynama fırsatı bulan çocuklar, bu oyunlar yoluyla kendilerini ifade etme, yeteneklerini ortaya koyma ve içlerindeki hırçınlıkları oyun yoluyla dışarı ederek rahatlama imkanı da bulurlar.

Yuva-okul ilişkilerini takip eden bir eğitimci aracılığı ile yuvalarla okullar arasında kurulan ilişkiler, çocukların okula başladıklarında yabancılaşma çekmemelerini sağladığı gibi, okul idarelerinin, çocukların yeteneklerini önceden öğrenmelerini ve sınıfları buna göre oluşturmalarını sağlaması bakımından önem arz etmektedir.

Sosyalizasyon, din ve eğitimi, icat ve buluşa sevk, çevre ilişkileri, sağlık ve temizlik bilgileri kazandırma, aile-çocuk yuvası ilişkileri gibi temel başlıklar altında sıralanabilecek olan çocuk yuvalarının, özellikle topluma ait sosyal, ahlakî ve dinî değerleri küçük yaşlardan itibaren çocuklara kazandırma gibi bir görevi yerine getirmesi, bu yuvalarını eğitim açısından önemini ortaya koymaktadır.

Batıdaki örnekler ve her şeyden önemlisi, ülkemizin refah ve mutluluğu ile genç neslimizin eğitimi ve geleceğe hazırlanmaları yönünden, okul öncesi eğitim ve öğretim kurumlarının yaygınlaştırılmasını ve her yönden desteklenmesini gerekli kılmaktadır. Çünkü, toplumu birbirine bağlayan dinî ve

sosyal normların kazandırılmasında çocuk yuvaları önemli hizmetler görebilirler. Söz konusu yuvalar, okulların, sosyal gidişatı yönlendirme misyonuna²⁴ önemli katkıda bulunabilirler. Böylece doğruluk, dürüstlük, diğerkâmlık, insanî değerler, sevgi, saygı, yardımlaşma, çalışkanlık, üretkenlik, çeşitli kurallar ile nizam ve intizam gibi insana lazım olan birçok hususun, erken yaşlarda çocuklara kazandırılması mümkün olacaktır.

Söz konusu değerlerin, din ya da ahlak ile bağlantılı hale getirilmesi gerekmez. Önemli olan, medeni bir hayat tarzının insanlara kazandırılmasıdır. Ancak, din bir gönül işi olduğu için, sosyal değerlerin din ile bağlantılı hale getirilerek öğretilmesi, söz konusu değerlerin kabulünü kolaylaştıracaktır. Çünkü, çocuklar yaşları gereği kendilerine sunulan bilgileri ya da kendilerinden istenilen görevleri tartışmadan ve sorgulamadan kabul ederler. Zira okul öncesi dönem (2-6 yaşları arası), taklit dönemidir. Bu dönemde çocuklar, yakınlarının, başlarındaki eğitici ve önem verdikleri diğer insanların hareketini, dinî motif taşıyan her türlü davranışlarını içten gelen bir kabul ile yapmaya çalışırlar. Kaynağını, sevileni taklit etme psikolojisinden alan bu eğilim, çocuğun dinî ve sosyal hayat bilincinin kazandırılmasında önemli rol oynamaktadır.²⁵ Bütün gözlem ve araştırmalar, çocuğun dinî tutum ve davranışları ile sosyo-kültürel yapısının teşekkülünde en belirgin faktörün, başta ailesi olmak üzere, çocuğun çevresindeki kişilerin rol oynadığını ortaya koymaktadır.²⁶ Bu sebeple, çocuklara iyi örnek olunması ve onlara doğru bilgilerin verilmesi, bütün anne-babalar ile eğitimcilerin dikkat etmeleri gereken hususların başında gelmektedir. Çünkü, çocuğun geleceğe yönelik kişiliği büyük ölçüde bu dönemde oluşmaktadır. Dolayısıyla verilecek yanlış bilgi ve kazandırılacak olan yanlış kanaatler, çocuğun ömür boyu sıkıntı çekmesine ve yanlışlar konusunda derinleşmesine sebep olabilir.

E- Aile, Devlet ve Toplumsal Normlar

Ahlakî ve dinî eğitimin, insanların ruhsal ve pratik hayatı üzerinde kalıcı olabilmesi için, belirli ve birbirini takip eden bir silsile takip edilmelidir. Söz konusu silsilenin ilk basamağını aile oluşturmaktadır. Ailenin, en önemli görevi ise, iyi örnek olmaktır. Özellikle, tutarlı ve birbiriyle uyumlu davranışlar sergilenmeli, çocuklar ikilem içerisinde bırakılmamalıdır. Tutarsız davranış ve sözlerin yaşandığı bir ortamda yetişen çocuklar, değişken bir karakter geliştirebilirler. Bu da her an değişebilen ve güven ortamını sarsan insanların

²⁴ Postman, *a.g.e.*, s. 191.

²⁵ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Aksiseda Matbaası, 2. Baskı, Samsun 2000, s. 165-166.

²⁶ Antoine Vergote, *Din, İnanç ve İnançsızlık*, Çev. Veysel Uysal, M.Ü. İFAV. Yayınları, İstanbul 1999. s. 159, 183.

yetişmesine sebep olabilir. Halbuki, bireysel ve toplumsal hayatın en önemli unsurlarından biri güvendir.

Toplumsal norm ve dinî/ahlakî değerler, ilk planda ailede kazanılmaktadır. Buna dair eğitim, ne kadar erken başlar ve sağlam temellere oturtulursa, ileriki hayat safhalarında bunlardan önemli ölçüde faydalanmak mümkün olacaktır. Her insan, erdem ve fazilet dolu davranışlardan hoşlanmakta ve medenî denilen ortamda yaşamaktan zevk almaktadır. Medeniyet, sadece maddî kalkınma ve her türlü sosyal ihtiyacın karşılanmış olması anlamına alınmamalıdır. Medenî adam veya medenî bir ülke denildiğinde, esas itibarıyla kastedilen husus, tamamen ahlakla ilgilidir. Hukukun, yasaların ve ahlakın geçerli olduğu yer anlamına da gelen medeniyet kavramı, din kelimesinden türemiştir.²⁷ Daha ileri bir tahlille, medeniyet, “bir halkın örf ve adetlerinin yumuşaması, şehirleşme, nezaket ve umumi ahlak ve adabın gözetilmesine ve kanunlaşmasına imkan verecek bir bilgi yayılması demektir. Bir cemiyet, faziletli bir hayat yaratamazsa medenî olamaz. Ancak, bütün unsurlarıyla yontulmuş, yumuşamış olan cemiyetlerde insanîyet fikrî doğabilir.”²⁸

Görüldüğü gibi, medeniyet insanların birbiriyle olan ilişkilerinde her türlü sertliğin ortadan kalkması, tavır ve hareketlerin yumuşaması ve incilmesi, saygı ve sevginin hakim olması demektir. Bu ideali gerçekleştirmek, eğitim ve öğretim kurumlarıyla aydın toplum önderlerinin elindedir. Bu sebeple, ileriye dönük, bilinçli, ahlakî, insanî, dinî ve sosyal şuurun oluşturulmasına yönelik eğitimin erken yaşlardan itibaren kazandırılması, her ailenin ve devletin asli görevleri arasında olduğu bir realitedir. Zira, demokratik, modern ve hukuk devletinin en önemli görevi, sorumluluklarını üzerine aldığı vatandaşlarını bilgiyle donatmak, geliştirmek ve ahlâkî sorumluluklarını bilecek şekilde yetiştirmektir. Zira, ahlâkî mesuliyetlerini bilen insanların çokluğu, devletin işlerini kolaylaştırır.²⁹ Devlet, hukukun sahibi ve uygulayıcısı olarak, ahlâkî kuralların ve vicdanların işe yaramadığı yerlerde devreye girerek problemleri çözer. Ancak, hukuk, toplumdaki ahlak nizamını koruyan bir sistem olmakla beraber, o da yine ahlakın desteği ile ayakta durabilir. Devlet, ahlâkî insanların cemiyetteki hakimiyetini belirten bir müessese olarak ortaya çıkar. Eğitimsiz kalabalıklardan devlet olmaz. Bu gücün ayakta durabilmesi, ancak bireylerde oluşturulacak olan kuvvetli bir ahlâkî vicdan sayesinde mümkündür.

Devletler, ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar, çoğunluğu her an suç işlemeye yatkın insanların meydana getirdiği bir yerde, hukuk düzenini ayakta

²⁷ Hüseyin Atay, “Soruşturma”, *İslamiyat Dergisi*, c. I, Sayı 4, Ekim-Aralık 1998, s. 255.

²⁸ Güngör, *a.g.e.*, s. 103.

²⁹ Albert Biesinger, *Religions Unterricht Heute*, Verlag Herder, Freiburg im Breisgau, Basel, Wien 1989, s. 222.

tutamazlar. Gerçekten, insanları ahlâkî davranışa zorlayan güç, devletin polisi değil, vicdanlarıdır. İnsanlar, kendi davranışlarını kontrol edebilecek bir ahlâkî olgunluğa erişmemiş olsaydı, devletin herkes için bir polis görevlendirmesi gerekirdi ki, bu imkansızdır. Böyle bir durumda, polislerin de kontrol edilmeleri gerekirdi. Ancak, bu türlü sistemler bir devleti değil, daha çok casus teşkilatlarını veya eşkıya çetelerini ifade etmektedir. Halbuki, hukukî ve medenî bir devletin en belirgin özelliği, o devlet üzerinde yaşayan insanların, görev ve sorumluluklarını bilmeleri, ilişkilerini saygı, sevgi, hürmet ve hukuk çerçevesi içerisinde yürütmeleridir.

Devletin asıl fonksiyonu, ahlâkî vicdana karşı yapılan tecavüzlerin yaygınlaşmasını önlemektir. Her toplumda suç işleyenler bulunabilir. Devlet, gücü sayesinde bunları önler veya cezalandırır. İstisna ölçüğünde kalan bu hadiseleri çıkaran suçlular, gerekli cezayı aldıklarından insanların vicdanları yatıştır. Burada önemli olan husus, ahlakın çiğnenmesi durumunda, devletin gücünün harekete geçip geçmediğidir. Ahlakın çiğnenmesi karşısında devlet eğer görevini ihmal ederse, hak ile haksızlığı, ahlak ile ahaksızlığı birbirinden ayıran ölçüler yok olur. Böyle bir durumda, zayıf insanların bencillikleri tahrik edilecek, kuvvetli şahsiyet sahipleri ise, ahlâklı kalmak ile yaşamak arasında zorlu bir tercih yapmak zorunda kalacaklardır. Daha kötüsü, ahlak dışı hareketlerin yaygınlaşması neticesinde, ahlâklı insanlara genel ahlak çizgisinden sapmış gözüyle bakılacaktır. Böylece, yeni bir ahlak normu ortaya çıkmış olacaktır. Ancak bu sistem değerlerin alt-üst olduğu, nizam ve intizamın bozulduğu ve gücün ortadan kalktığı bir sistemdir.³⁰

Bilindiği gibi sistemler, ideal bir ahlak anlayışı yüzünden değil, anarşi yüzünden yıkılırlar. Devlet, görevini sadece yanlışlar ortaya çıktıktan sonra yapmaz. Esas olan, yanlışların ortaya çıkmasına engel olmaktır. Bu manada, eğitim ve öğretime büyük görevler düşmektedir. Ancak, ahlâkî sorumluluklarını bilen, vicdanları olumlu anlamda çalışan insanların yetiştirilmesi görevi, sadece din kültürü ve ahlak bilgisi dersleriyle değil, bir bütünlük içerisinde diğer bütün dersler aracılığı ile yerine getirilmelidir. Çünkü vicdan, Tanrı, insan, cemiyet, kendi benliğimiz vs. hakkındaki inançlarımızdan meydana gelen bir iç kontrol mekanizmasıdır. Vicdan, bireyi kendine karşı değil, ahlak ve hukuk kurumlarına karşı sorumlu tutar.³¹ Böyle bir eğitim, insanlarda her an canlı ve aktif bir vicdan geliştirecektir. Dolayısıyla, bu yaklaşımın eğitime hakim kılınması ve bir devlet politikası haline getirilmesi, hem eğitimin bütünlüğü ilkesine, hem de hayatın gerçeklerine uygun düşmektedir. Bu bütünlüğün sağlandığı bir eğitim,

³⁰ Güngör, *a.g.e.*, s. 157-158.

³¹ Güngör, *a.g.e.*, s. 129.

ancak insanlarda üstün bir şahsiyetin oluşmasına zemin hazırlar ve dinî-ahlakî eğitimi de hedefine ulaştırmış olur.³²

Zamanımızda, insanları klasik yöntemlerle ve sadece baskı ve disiplin ile yönetmek mümkün değildir. Modern devletler, bunun da ötesine geçerek -fakat disiplinden de asla taviz vermeden- ahlakın bozulmasını önleyecek tedbirler almaktadırlar. Bu doğrultuda, bir çok Avrupa ülkesinde din dersleri mecburidir. Fakat, din derslerine girmek istemeyen öğrenciler için, alternatif bir ders olarak ahlak/moral dersleri konulmuştur.³³ Aynı durum Almanya için de geçerlidir. Almanya'da din derslerine katılmak istemeyen öğrenciler, "Etik/Moral Eğitimi (Sittliche Erziehung)" adıyla bilinen derslere girmek zorundadırlar. Bu derslerde, ahlak kuralları ve toplumsal değerlerle ilgili konular işlenmekte, öğrencilerin din derslerini sevmeleri ve insanî değerleri bilecek şekilde yetiştirilmeleri amaçlanmaktadır.³⁴ Çünkü, okullar sadece bilgi ve beceri kazanılan yerler değil, ama aynı zamanda, gençlerin ruhî ve fikrî gelişmelerini sağlayan, geçmiş ile gelecek arasında iletişim kuran, kültürel yapıyı aktaran ve onu zihinlere nakşeden yerlerdir. Anayasamızın 2 ve 5. maddelerinde geçen "Sosyal Devlet" kavramları bu fonksiyona işaret etmektedir. Çünkü devlet, fertlerin, eğitim, iş, mesken vs. gibi birçok temel ihtiyaçlarını birer hak olarak kabul etmekte ve bu hakları yerine getirmeyi aslî görevleri arasında saymaktadır. Ancak, bu ideal gerçekleştirildiği ölçüde, insanların normal bir hayat yaşamak için ahlak dışı davranışlara başvurmalarına gerek kalmayacağı gibi, devlete karşı saygı ve güven de garanti altına alınmış olacaktır.

Zamanın meşguliyetleri, çalışma yoğunluğu ve yorgunluğu çocuklara yeteri derecede zaman ayrılmamasına engel olmaktadır. Buna, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin problem ve sıkıntılarını da eklediğimizde, çocukların eğitiminin büyük bir sorun teşkil ettiği görülmektedir. Eğitim konusundaki tecrübe ve bilgi yetersizliği ile ekonomik zorluklar da göz önüne alındığında, her alanda olduğu gibi dinî-ahlakî eğitimin önemli ölçüde sekteye uğradığı bir gerçektir. Durum böyle olunca, meselenin kendi haline bırakılması yerine, çözümüne yönelik uygulamalara bir an önce baş vurulması gerekli olmaktadır. Söz konusu meselenin çözümüne yönelik problemlerin başında hiç şüphesiz ailelerin eğitimi gelmektedir.

Ülkemizde, konuyla ilgili olarak, özellikle büyük kentlerde ailelere danışmanlık hizmeti veren sivil kuruluşlar bulunmaktadır. Ancak, bunların sayısı az olduğu gibi, yeterli maddî imkanlara ve eğitimcilere de sahip

³² Johaim Hofmeier, *Religiöse Erziehung im Elementarbereich, Ein Leitfadent*, Stand I, München 1987, s. 13.

³³ Mustafa Tavukçuoğlu, *Belçika'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi*, Mehir Vakfı Yayınları, Konya 2000, s. 85.

³⁴ Hans Johaim Dörger, *Religions Unterricht in der Schule, Analyse, Konzepte*, I. Auflage, Kohlhammer Verlag, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz 1976, s. 63.

değildirler. Özellikle büyük şehirlerin “varoş” şeklinde nitelenen kenar semtlerinde ve Anadolu’daki diğer şehirlerde bu tür eğitim kuruluşlarının yaygınlaştırılması ve desteklenmesi, insanımızın mutluluğu ve geliştirilmesi açısından arzuetmektedir. Anne-abaların, çocuk eğitimi ve aile içi ilişkilerle ait bilgi ve becerilerle donatılması gerekmektedir. Zamanımızda kadınların iş alanında, sanat dünyasında, endüstri ve diğer çeşitli mesleki alanlarda yer edinmiş olmaları, geleneksel çocuk bakımı ve eğitimi kalıplarının gücü ve anlamında ciddi bir gerilemenin olduğunu ortaya koymaktadır. Her ne kadar yapılan eleştiriler, kadınların tek rolünün bakıcılık olup olmadığı tartışmalarından kaynaklansa bile, çocuğu biçimlendiren ve koruyan kadınlar ve sadece kadınlardır. Bu bakımdan, kadınların öncelikli olarak eğitilmeleri gerekmektedir. Erkeklerin, kadınların oynadığı role benzer bir rolü üzerlerine almaları söz konusu değildir.³⁵ Ancak, bu durum babaların çocuk eğitimi açısından bilgiye ihtiyaçları yoktur anlamına gelmez. Çünkü, anne ve babaların aile içersinde sahip oldukları biyolojik ve psikolojik özellikleri doğrultusunda kendilerine özgü görev ve sorumlulukları bulunmaktadır.

Sevgi, şefkat, merhamet, otorite, disiplin, maddî ve manevî ihtiyaçların karşılanması, aile olmanın getirdiği sorumluluklar, aile içi moral ve paylaşım gibi bir çok insanî gereksinimin cevap bulmasında, anne-baba aile için olmazsa olmaz şartlardandır. Başta yetişkinlerin olmak üzere, çocukların bedensel ve ruhsal açıdan sağlıklı ve dengeli bir hayat yaşayabilmeleri için, anne ve babaların pedagojik açıdan mutlaka bilgili hale getirilmeleri gerekmektedir. Bu çalışmalara devletin ekonomik veya başka sebeplerle katılması mümkün olmayabilir. Bu durumda, söz konusu hizmet, devletin kontrol ve sorumluluğunda sivil kuruluşlara, dernek ve vakıflara yaptırılabilir. Böylece devletin yükü de hafiflemiş olur.

F-Sosyal Uzlaşma

Yukarıda da belirtildiği gibi, gerek aile içerisinde, gerekse çocuk yuvalarındaki okul öncesi eğitim, hem çocukların hem de o ülkenin geleceği ile ilgili çok büyük önem taşımaktadır. Bireysel ve toplumsal bekanın temeli, geçmiş ile gelecek arasında kurulacak olan köprünün sağlam ya da zayıf oluşu ile doğru orantılıdır. Çünkü, çocuklar, yetişkinlerin göremeyeceği bir zamana gönderdiği canlı mesajlardır. Bu mesajın yerine ulaşabilmesi için ciddi bir eğitime ihtiyaç vardır. Söz konusu eğitimin, başta aileler olmak üzere, çocuk yuvaları ve silsile yoluyla birbirini takip örgün eğitim kurumlarında verilmesi, ileriye dönük olarak toplumun bütünlüğünün korunmasını sağlayacaktır.

³⁵ Neil Postman, *Çocukluğun Yok Oluşu*, Çev. Kemal İnal, İmge Yayınları, Ankara 1995, s. 190.

Bütünlüğün sağlanması ise, ancak sosyal uzlaşma ve toplumsal barışın korunması ile mümkündür.

Son birkaç yüzyıldır özel alanın gelişmesi, batıda olduğu kadar yoğun olmasa da ülkemizde de bireyselleşmeye sebep olmaktadır. Şehirleşme sürecinde insanları birbirine bağlayan çeşitli dayanışma kurumlarının eskisi gibi işlemeyişi, toplumlarda bireyselleşmeyi ve dolayısıyla toplumsal yalıtılmışlık halini kolaylaştırmaktadır. Bireysellik ise, kişide yalnızlık ve güvensizlik duygusunun gelişmesine yol açmaktadır.

Toplumsal değerlerle ilgili bir uzlaşma olmadığı zaman, bireyin parçalanmışlık duygusu daha da ağırlaşmakta, insanlar mutsuzluk yaşamaktadırlar. Bu sebeple, öteden beri toplumu ayakta tutan ve daha çok din, ahlak ve örflerden kaynaklanan geleneksel normların/değerlerin insanlara kazandırılması gerekmektedir. Doğru ve insanlığın lehine olan değerlerin sürekli sorgulanması, işe yaramaz olarak gösterilmeye çalışılması, aksine hareket ederek çiğnenmesi, toplumdaki uzlaşma ve bütünlüğü sekteye uğratabilir. Zira, temel ahlâkî-manevî değerlerin hafife alınması, sorgulanması ve özellikle toplum önderleri tarafından çiğnenmesi, insanları hayatın belirsizliği/amaçsızlığı fikrine götürmektedir. Neyin doğru, neyin yanlış olduğunun belirsizliği toplumda kavram karışıklığına ve çeşitli belirsizliklere sebep olmaktadır. Her şeyin birbirine karıştığı ve değerlerin alt-üst olduğu toplumlar geleceklerinden emin olamadıkları gibi, böyle bir durum toplumu sürekli olarak kuşku ve korku üretmeye sevk eder.³⁶ Kuşku ve korku, insanların önlerini görmelerine engel olur. Eğitimin en önemli görevlerinden biri, gençlere geleceğe yönelik korku, endişe ve karamsarlık değil, güven ve umut vermektir.

Toplumsal değer ve normların insanlara kazandırılmasında dinî kabuller önemli rol oynamaktadır. Bilim adamları, dinî değerler, örf-adetler ile salt bilgi, kural veya kanunlar arasında bir tercih yapmakla karşı karşıya kaldıklarında, genel olarak, dinî değerler ile örf ve adetleri seçtiklerini belirtmektedirler. Bu sebeple, bazı hukuk felsefecileri ve toplum bilimciler, yeni kanunlar ile kuralların dinî değerler ve örf-adetlerle mutabık oldukları taktirde daha etkili ve kalıcı olabileceklerini belirtmektedirler. Bir çok ülkede, yazılı ve teamüllere dayalı hukukun örf, adet ve dinî değerlerle uyumlu olmasının sebebi budur.³⁷

Bu metot aynı zamanda Kur'an tarafından da uygulanmaktadır. Kur'an, yapılmasını istediği bir çok kuralı, iman ile bağlantılı hale getirerek insanlara sunmaktadır. Çünkü, iman ile kurallar arasında sağlanacak olan uzlaşma ve

³⁶ Frank Furedi, *Korku Kültürü, -Risk Almanın Riskleri-*, Çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001, s. 103-104.

³⁷ Sullî Dönmezer, *Toplumbilim*, Beta Yayınları, 12. Baskı, İstanbul 1999, s. 254.

gönül ilişkisi, arzu edilen görevin yerine getirilmesini kolaylaştırmakta, doğabilecek çatışma ve zıtlıkları ortadan kaldırmaktadır. Zira bu görevi yapmak hem ibadet, hem de imanın bir yansıması olarak kabul edilmektedir. Kur'anın, getirdiği dinî-ahlâkî öğütlerini sürekli olarak iman ile irtibat kurarak sosyal hayatın pratik alanlarına ilişkin buyruklarla örmesinin sebebi budur.³⁸

Bireyin toplum içerisindeki davranışlarını, toplumun bireye ve eylemlerine karşı tavrını müspet olarak ortaya konulabilmesi için, pratik yasalar ile gönülden kaynaklanan bir anlaşma kurulmalıdır. Bu sağlanamadıkça emir ve yasaklarla ilgili taleplerin sosyal anlamda gerçek bir etkinlik kazanması mümkün değildir. Buna göre, toplumsal uzlaşmayı sağlayacak norm ve değerlerin, insanlara kazandırılmasında, özellikleri sebebiyle din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri önemli görevler yapacaktır. Bununla birlikte, okul öncesi eğitimde ve yaygın eğitim alanı olan cami ve basın organlarının konuya eğilerek dinî argümanlar yoluyla söz konusu toplumsal uzlaşmanın temin edilmesi mümkün kılınabilir.

G-Dinin Evrensel Eğitimi ve Öğretimi

Kültür, birey ve toplumun yaşam ve temel varoluş biçimidir. Buna göre, içselleştirildiğinde birey ve toplumların tavır ve davranışlarını şekillendiren, yönlendiren, olay ve etkiler karşısında verecekleri tepkilerin tür ve tonunu belirleyen bütün bilgiler, inançlar, sanat ürünleri, yasalar, gelenekler, eğitim ve alışkanlıklar vs. her norm ve değer kültürü oluşturmaktadır. Bunlar, toplumların tarih boyunca yaşadığı hayat içinde gelişmiş, benimsenmiş, nesilden nesle aktarılan standart değer ve kurallardır. Toplumdaki rolleri ve insanlar arası ilişkileri düzenleyici bu sosyal normları, genel olarak dinî normlar/kurallar, ahlâkî değerler, örf ve adetler, hukuk normları ve moda kuralları olmak üzere, beş kategoride sınıflandırmak mümkündür.³⁹

Moda kuralları hariç, diğer bütün toplumsal normların birbirleriyle iç içe girdiği ve birbirlerine kaynak teşkil ettiği bilinmektedir.⁴⁰ Bu normların tamamına kültürel değerler denilmektedir. Dolayısıyla, kültürel değerler, toplumların rengini belirlemekte, onlara şekil vermekte, disipline etmekte, nizam ve intizama sokmaktadır. Özellikle, inanç temel esaslı dinî değerlerin, toplumun bütünleşmesinde ve ahenk içerisinde varlığını sürdürmesinde en esaslı araç olduğu bir gerçektir.

Dinin, insanların tavır ve hareketleri üzerinde her zaman ve şart altında yönlendirici bir etkisinin bulunduğu bir vakiydir. Çünkü din, insanların

³⁸ Esed, *a.g.e.*, s. 49.

³⁹ Sönmez, *a.g.e.*, s. 236.

⁴⁰ Sönmez, *a.g.e.*, s. 244.

davranışlarını iman ile bağlantılı hale getirerek, hayatın anlam ya da anlamsızlığını iman boyutunda değerlendirmektedir. Din, kolektif ve bireysel ibadetler vasıtasıyla ortak duyguları sürekli canlı ve kuvvetli tutarak, toplumsal bütünlüğün devamını sağlar. Kutsal saydığı değerler marifetiyle, bunları paylaşan insanlar arasında gönül birliği kurar. Sınırsız ödül ve ceza sistemiyle, sosyal bütünleşmeye arzuya bağlı veya zorunlu katılımı gerçekleştirir. Zor hayat ve çevre şartlarına karşı dayanma ve mücadele etme konusunda, birey ve topluma devamlı cesaret aşılayan din, insanların ruhî ve psikolojik zorluklara karşı dua yoluyla direnme ve kurtulma yolları sunar. Dinî törenler ve diğer ibadet şekilleri, toplumsal dayanışmayı kuvvetlendirici bir rol oynamaktadır. Toplumsal statüko ve düzene karşı eleştiri prensibi de getiren din, böylece yanlışlara, haksızlıklara, zulme, kötülöklere ve huzur bozucu yanlışlara karşı tavır koyma bilincini canlı tutar. Adalet, hukuk, dürüstlük, çalışkanlık, ahlakın üstünlüğü, mesuliyet, ahiret inancı ve bu bağlamda yaşanan hayatın sorgulanacağı prensibi gibi, tamamen evrensel olan değerleri sürekli öne çıkaran din, özellikle globalleşen dünyada insanlara paylaşabilecekleri ortak değerler sunarak, dünya barışına katkı sağlayabilecek bir güce sahiptir. Sunduğu değerlerle, topluma belli davranış standartları olan bir kimlik kazandıran din, bağlılarına ayakta kalma ve diğer toplumlarla rekabet edebilme gücü de kazandırmaktadır.

Kültür, genel kültür, alan kültürü, ve yerel kültür gibi kısımlara ayrılabilir. Genel kültür, eğitim ve öğretimle kazanılır ve herkesi ilgilendirir. Alan kültürü meslekle, yerel kültür ise, bölge, şehir ve köyle ilgilidir. Buna göre, bir kişinin tavır ve davranışları, o kişinin sahip olduğu kültürü yansıtır. Her fert ya da toplum, aldıkları eğitim ve içerisinde yetiştikleri kültüre göre birbirlerinden ayrılır. Ancak, insanlar birbirlerinden her ne kadar ayrılırsalar bile, başta insan olarak bir çok ortak noktaları bulunmaktadır. Bu ortaklık, global bakış açısından ziyade, öncelikli olarak aynı ülkenin insanları arasında canlı tutulmak zorundadır.

Kur'an ölçeğinde bütün insanlar, Alemlerin Rabb'i olan Allah'ın birer kulu, Hz.Adem ve Havva'nın çocukları olmaları hasebiyle de genel anlamda kardeşlerdir. Buna göre her birey, tek tek insanlık ailesinin birer üyesidir. İnanç açısından ve özel anlamda ise, aynı dini paylaşanlar kendi aralarında din kardeşidirler. Kur'an, bu büyük insanlık ailesinin birbirleriyle olan ilişkilerinin temel hareket noktasını, Rahman ve Rahim kavramlarına esas teşkil eden sevgi, şefkat, merhamet, lütuf ve ikramlarda bulunmak, yalnız bırakmamak, affetmek, rikkat, inayet, kıyamamak, esirgemek, kötülöklere korumak,⁴¹ sıkıntıları

⁴¹ Mu'min 40/9.

gidermek,⁴² ve azaptan kurtarmak⁴³ gibi çeşitli anlamlara gelen rahmet olarak vermektedir. Buna göre, insanların birbirleriyle olan ilişkileri, ancak bu koordinatlardan geçerse insanî ve dinî sayılmaktadır. Çünkü, Allah, varlık alemiyle olan ilişkilerini bu temel esas üzerine oturttuğunu belirtmektedir.⁴⁴

Allah'ın bütün varlık aleminin Rabb'i, Rahman ve Rahim oluşu, insanlara birer seyir çizgisi sunmaktadır. Bu çizgi, insanın hayatını sürdüreceği yörüngesidir. Bu yörüngeye dışına çıkan birey, hem Allah'a, hem de insanlara yabancılaşmaktadır. Allah'a yabancılaşanlara müşrik ve kafir, insanlara yabancılaşanlara ise, gaddar, kötü ve zalim gibi isimler verilmektedir. İşte eğitim ve öğretim, öyle bir evrensel temel esasa oturtulmalıdır ki, insanlar ne Allah'a, ne de insanlara yabancılaşsınlar. Bunun için biz, şu anda üzerinde durduğumuz konunun başlığını "Dinin Evrensel Öğretimi" olarak koyduk. Kur'an, bu evrensel eğitimin donelerini ve ipuçlarını vermektedir. Ancak, önemli olan bu eğitimin insanlara hangi yollarla, nasıl ve kimler aracılığı ile verileceğidir. Konuyla ilgili tespitlerimizi şu şekilde sıralamak mümkündür:

a-Yaz Okullarının İyileştirilmesi

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2000 yılı verilerine göre, ülkemizde her yıl - az çok değişmekle birlikte- ortalama olarak 351.163'ü kız, 364.010'u erkek öğrenci olmak üzere, 715.173 çocuk, cami veya Kur'an Kurslarına giderek dinî bilgiler almakta ve isteyenler Kur'an'ı öğrenmektedirler.⁴⁵ Bu, önemli bir hizmettir. Zira, çocuklarımız, okullarda eksik kalan dinî bilgilerle ilgili açıklarını buralarda kapattıkları gibi, öğrendikleri dinî bilgilerin pratiğini hem bireysel hem de yetişkinlerle birlikte uygulama fırsatı da bulmaktadırlar. Yaz kursları, çocukların toplumla bütünleşmeleri ve kolektif bir dinî bilinç kazanmalarına önemli katkı sağlamaktadır. Ancak, camilerin sadece ibadet etme amacına yönelik olarak düşünülmüş olmaları, söz konusu eğitime imkan tanımaktan uzak kalmaktadır. Çünkü, camilerin büyük bir kısmı, fiziki açıdan eğitim ve öğretim imkanı sunabilecek ne sınıflara ve ne de diğer imkanlara sahip değildir. Diğer taraftan, eğitimcilerin yetersizliği, ihtiyaçlara cevap verebilecek bir müfredat programı ile ders kitaplarının olmayışı, arzu edilen sonuçların alınmasına engel olmaktadır. Bununla birlikte, kursların yaz aylarında yapılması, izin dönemine rastlaması, öğrenci çokluğu, çocukların devamını sağlayacak bir disiplinin olmayışı gibi hususlar da kurslar için harcanan emek ve zamanın karşılığını verememektedir. Özellikle, müfredat

⁴² Mu'minun 23/75.

⁴³ Araf 7/72.

⁴⁴ Bkz.: Fatiha 1/1-4, Enam 6/12, 54.

⁴⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı 2000 Yılı İstatistikleri, İstatistik No: 11, Ankara 2001, s. 123.

programlarının yetersizliği, ders araç-gereçlerinin olmayışı ile din görevlilerinin pedagojik formasyon eksiklikleri eğitimi başarısız kılmaktadır.

Her din görevlisi, kurslarda kendi gayret ve geleneksel olarak sahip olduğu bilgiler ışığında ders yapmaktadır. Daha çok Kur'an'ı öğretme ve 32 farz denilen imanın ve İslam'ın şartları, abdest, gusül, teyemmüm, namazın şartları ve bazı namaz dualarının ezberletilmesi gibi konularda yoğunlaşan derslerde, dinin özüne yönelik yeterli bilgi verilememektedir. Dinin özünden kastımız, dini oluşturan iman, ibadet ve ahlak bütünlüğüdür. Daha önce yaşadığım tecrübeler ve yaz kurslarıyla ilgili bizzat yapmış olduğum araştırmanın sonuçlarına göre, kurslarda ağırlıklı olarak Kur'an'ın tecvitle okunuşu üzerinde durulmaktadır. Çocuklar, yaklaşık iki ay devam eden kurslarda devamsızlık, grupların kalabalık oluşu ve diğer bazı sebeplerle, ne yeterli derecede Kur'an'ı öğrenebilmekte, ne de diğer dinî ve ahlâkî konulara vakıf olabilmektedirler.

Geçmişten günümüze gelen "Kur'an'ı Yüzünden Okuma ve Hatmetme" anlayışı, ne yazık ki zamanımızda da geçerliliğini korumakta olup, insanların, gerçek Kur'an okumanın, onun içeriğini kavramak olduğu bilincinden yoksun kalmalarına sebep olmuştur. Yaz kurslarında ders verdiğim bir çok öğrencinin, Kur'an'ı baştan sona okuduktan (hatmettikten) sonra, din ile ilgili yapılacak daha başka şeylerin olup olmadığına yönelik sorularıyla karşılaşmışımdır. Bu görüş, yetişkinler arasında da yaygındır. Çünkü, birçok kişide, Kur'an'ı okumak veya okutmakla ya da bazı dinî merasimler düzenlemekle dinî sorumluluklarını yerine getirdikleri kanaati hakimdir. Bu iki örnek, halkımızın bir çoğunun dini yaşamak olarak, sadece Kur'an'ı yüzünden okumak ve okutmak olarak algıladığını göstermektedir. Dolayısıyla, Kur'an'ın gerçek indiriliş sebebi olan anlaşılma ve ahlâkî umdelerinin açıklanması ve yaşanılması amacı⁴⁶ gerçekleşmemekte; Allah'ın "*Biz Kur'an'ı anlaşılın diye kolaylaştırdık. Onu anlamaya çalışanlar nerede?*"⁴⁷ sorusu, bir türlü cevap bulamamaktadır. Kur'an, bu noktadaki eksikliğin psikolojik sebeplerini, az önce geçen soru ve çağrıya kulak verilmemesi, görmezlikten gelinmesi ve işin aslından saptırılması olarak göstermektedir. Çünkü, gerçeği görmeyenler ile beynine bilgi girmeyenlerin, düşünemeyeceklerini ve anlama kabiliyetlerini de kaybedeceklerini⁴⁸ açıkça belirten Kur'an, İslam toplumlarında hakim olan düşünmeme, üretmeme, ahlâkî dejenerasyon ve taklidin doğuş kaynaklarını ve sebeplerini açıkça ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle, din eğitimi ve öğretiminde asırlardır takip edilen yanlış usul ve metotlar, İslam toplumunda

⁴⁶ Nisa 4/82, Nahl 16/44.

⁴⁷ Kamer 54/22.

⁴⁸ Muhammed 47/23-24.

ortaya çıkan ahlâkî bozulmanın gerçek sebebinin görülmesini engellemiş, Kur'an'ın anlaşılmasının önüne geçmiştir. Dolayısıyla, son zamanlarda yaşanan ahlâkî çöküntü ve halkın din anlayışındaki yanlışlar, Kur'an'ın anlaşılması ve din eğitiminin gözden geçirilerek, ekonomik, siyasî, sosyal, cinsel ve dinî açıdan her türlü ahlâkî bozulmaya karşı dirençli bir toplum oluşturma yönündeki gayretlerin artırılmasını gerekli kılmaktadır.

b-Kur'an Kurslarında Kur'an Öğretimi

Son zamanlarda işlevini önemli ölçüde kaybeden Diyanete bağlı Kur'an Kurslarındaki Kur'an öğretimi de daha çok hafız yetiştirme ve Kur'an'ı yüzünden okutma prensibine dayanmaktadır. Bunun yanında, inanç ve ibadet konularında bilgiler de verilen bu kursların, en büyük ve asla küçümsenemeyecek hizmeti, hafız yetiştirmek olmuştur. Ancak, yaklaşık iki-üç yıl süren bu eğitimi tamamlayarak mezun olan hafızların ekseriyetinin, Kur'an'ın anlamına dair bilgileri ne yazık ki yok gibidir. Kurslardaki müfredat programlarının, ders materyali yetersizliği ve eğitimcilerin pedagojik formasyon noksanlıkları, hem Kur'an'ın mesajının anlaşılması, hem de halkın dinî ihtiyaçlarına cevap verebilme misyonunu köreltmıştır. Kurslar, son yıllarda ilköğretimin 8 yıla çıkarılmasıyla, hafız yetiştirebilmek için neredeyse öğrenci bulamaz hale gelmiştir. Bu durum, Kur'an Kursu, İmam-Hatip ve İlahiyat Fakülteleri üçlüsünün Kur'an'ı hiç olmazsa yüzünden iyi okuyabilen din adamı yetiştirme imkanını ortadan kaldırmıştır.

c-İmam-Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerinde Kur'an Öğretimi

Kur'an'ın okunması ve öğrenilmesine yönelik olan ve yukarıda dile getirilen eksik ve hatalı yaklaşım, İmam-Hatip Liseleri, İslam Enstitülerinde ve 1983'ten itibaren de İlahiyat Fakültelerinde devam etmektedir. Bu kurumlarda, geçmişi Osmanlı dönemlerine kadar giden ve Kur'an metnini yanlışsız ve tecvitle okuma anlayışı hala geçerliliğini korumaktadır. Bu anlayış, esas itibarıyla tamamen yanlış değildir. Yanlış olan, Kur'an'ın sadece metnini okumaya verilen ağırlığın onun temel mesajını anlama lüzumunu gölgede bırakmış olmasıdır. İmam-Hatip ve İslam Enstitüsü'ndeki öğrencilik yıllarımda, Kur'an ve diğer meslek derslerinde, Kur'an'ın topluca ne anlam ifade ettiği, anlam koordinatlarının hayatın hangi noktalarından geçtiği konusunda bilgi veren ve dikkatlerimizi bu yöne çeviren hoca sayısı yok denecek kadar azdı. Bu tespit, bir abartının değil, gerçeğin ifadesidir. Yapılan, sadece onu düzgün okumanın kurallarını öğretmek, belirli sureleri ezberletmek, tefsir olarak da, parça parça edip noktasal olarak açıklamaya çalışmaktı. Bu yöntem, ise ne yazık ki, ülkemizde öteden beri din hizmeti sunan, imam, müezzin, müftü, vaiz, din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenleriyle meslek dersi öğretmenlerinde Kur'an'ın

bütünü hakkında genel bir kavrayış yeteneği kazandırmaktan uzak ve yetersiz bir yöntemdi.

Günümüz İlahiyat Fakültelerinde durum dünkünden pek farklı değildir. Hatta daha da olumsuz bir konumdadır. Çünkü, Kur'an öğretimi sadece 1 ve 2. sınıflarda bulunmakta ve ders sayısı olarak da yetersiz bir durumdadır. Son zamanlarda, Kur'an Kurslarının İmam-Hatip Liselerine öğrenci vermekteki yetersizliği, İmam-Hatip ve İlahiyat Fakültelerinin, değil Kur'an'ın temel mesajını verebilmelerini, onu doğru bir şekilde okuyacak din adamı yetiştirmekten uzak bir noktaya doğru gittiğini göstermektedir. Dolayısıyla, insanlara dini anlatacak ve çeşitli alanlarda din hizmeti sunacak olan İlahiyat mezunlarının bu durumları, önümüzdeki yıllarda, büyük sıkıntılara sebep olacağını göstermektedir.

H-Nasıl Bir Kur'an Öğretimi ?

Yukarıda, öteden beri bilinen, ancak, zamanın ihtiyaçlarına göre bir türlü giderilmeyen eksiklikler ve bunun doğal sonuçları, Kur'an öğretiminin nasıl olması gerektiği sorusunu akla getirmektedir. Geçmişten günümüze, ahlâkî çöküşün yoğunluğu arttıkça, çarenin Kur'an'a dönüşte olduğu hep söylene gelmiş, ancak onun nasıl öğretilmesi ve okunması gerektiği ciddi bir şekilde ele alınmamıştır. Çeşitli bilim adamlarınca belirtilen çözüm önerileri ise, uygulama alanı bulamamıştır. Böylece, topluma "Kur'an'ı yüzünden okumanın en büyük ibadet olduğu" kanaati hakim olmuştur. Hal böyle olunca, Kur'an bir türlü anlaşılamadı ve hedeflediği Müslüman tipini yetiştiremedi. Bu durum, medreselerin hakim olduğu dönemde de aynıydı, günümüzde de aynıdır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, çok azı hariç, gerek medreselerden, gerekse günümüz örgün eğitim kurumlarından mezun olanlar, Kur'an'ın içeriğini öğrenmeden mezun oldular. Yetişkin konuma geldikten sonra da, bağlı oldukları tarikat veya mezhebin vaazlarına katılarak birtakım bilgiler edindiler. Bu husus ne yazık ki, zamanımız İmam-Hatip ve İlahiyat fakültelerinde de geçerlidir. Bu okullarda mezhep ve tarikatlarla ilgili bilgiler, Kur'an'ın anlaşılmasına yönlük bilgilerden daha çok verilmektedir. Bu yaklaşım, Kur'an'ın evrensel mesajının öğrenilmesini ve anlaşılmasını engelledi.⁴⁹ Gönderiliş amacından saptırılan Kur'an, iman, ibadet ve ahlak bağlamında yaşayan, aktif, dürüst, sevgi ve saygıyı prensip edinmiş, örnek, problem çözen, hukukun üstünlüğüne inanmış, barış ve huzurdan yana tavır koyan ve güven veren, her çeşit inanç, düşünce ve fikre tahammül gösteren, adil ve paylaşılan bir toplum oluşturma hedefi gerçekleştirememiştir.

⁴⁹ Beyza Bilgin, "Kültürel Farklılıklar ve Dinin Evrensel Öğretimi", *Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye'de Din Eğitimi Ve Sorunları Sempozyumu*, Değişim yayımları, İstanbul 2001, s. 324.

Ancak, bütün bu olumsuzluklar arasında, görmezlikten gelinemeyecek bir husus da vardır: Tarihimizde, on asırlık övgüye değer bir okuma kültürü geliştirilerek, Kur'an'ı yüzünden okuma her yaşta insana öğretilmiştir. Bu, güzel bir terbiye yoludur. Okunan anlaşılmasa da, Allah'ın sözünün büyük bir coşkuyla okunması ve bu amaçla cemiyetler oluşturulması, övgüye değer zevkli bir iştir. Fakat, bu duygusal ve törensel okuma kültürüne bir de onu anlama kültürü katılabilirse, belki geçen bin yılın telafisi yoluna girilmiş olur. Bunun için, öncelikli olarak insanlarda Kur'an'ı tanımaya ve anlamaya yönelik bir temel kültür oluşturulmalıdır. Bu sebeple, 4 ve 5. sınıflardan itibaren, ilköğretim öğrencilerine yönelik olmak üzere, Kur'an'ı tanıtıcı ve nasıl okunması gerektiğine dair açıklayıcı bilgiler içeren, onları imana, ahlaka, ibadete sevk eden, doğruluğu, dürüstlüğü, hakları, saygı ve sevgiyi ön plana alan ayetlerden seçilen bir Kur'an hazırlanmalı ve ders olarak okullara konulmalıdır. Aynı şekilde, Kur'an'ın anlaşılmasını sağlamak açısından, İmam-Hatip Liselerine de adı ve içeriği Kur'an'ın tanıtılmasına yönelik olan "Ana Konularıyla Kur'an" diye bir ders konulmalıdır. Bu dersin, geleneksel tefsir ilminin "Parçacı ve analitik" yönteminden farklı olarak, öğrencinin Kur'an'ı bütünsel olarak anlayabileceği, total mesajını kavrayabileceği, Kur'an'ın genel kontekstini algılayabileceği temel derslerden biri olması sağlanmalıdır. Bu yöntemle çocuklarımıza iyi, güzel ve üstün değer taşıyan davranışların kazandırılması mümkün olacaktır. Zira, erken yaşlarda kazandırılan davranışların sonraki yıllarda değiştirilmesi zorlaşmaktadır. Değişse bile izleri kalır. Bu, insan için bir lütuftur. Çünkü, doğru davranışların kalıcılığı da böyle sağlanır.

Diğer taraftan insanımıza, gerek örgün gerekse yaygın eğitim aracılığı ile bir meal ve tefsir okuma yöntemi ve bilinci kazandırılmalıdır. Kur'an ayetlerinin insan ürünü kitaplardan farklı olarak kendine has bir özellik olarak karışık dizildiği bir gerçektir. Hem bu metot kazandırılmalı, hem de okurken karşılaşılan soruların ve anlaşılmayan konuların tespitinin yapılması, işaretlenmesi ve ileride her sorunun cevabının geleceği insanlara öğretilmelidir. Gerekirse ilgili bilim adamlarından yardım istenmelidir. Ancak bu bilgi ve yöntemle olabilir.

Bir diğer okuma metodu olarak, Kur'an'ın meal ve tefsir olarak okunmasına, önce Mekke'de inen ayetlerden başlanılmalıdır. Çünkü bu ayetler daha çok imanın güçlendirilmesine yönelik ayetlerdir. Sonra, edebi ifadeler, kıssalar, sorulu-cevaplı ayetler, çeşitli olaylar ve sonuçları ile ilgili ayetler seçilerek çocuklara öğretilmelidir. Zira Kur'an, kendi ögüdünü içerdiği çeşitli hikaye, kıssa ve olayı anlatarak, onların üzerine dayandırmıştır. Özellikle kıssa ve hikayeler, verilmek istenilen mesajın kavranılmasında önemli rol oynarlar. Zira çocuklar hikaye ve kıssaları çok sevmektedirler. Bunun için, ayetlerin

inişine ve herhangi bir hükmün kolayca anlaşılıp kabul edilmesine zemin hazırlayan bir çok kıssa ve olayın toplandığı “Esbab-ı Nüzul” adlı tefsir kitaplarından faydalanılabilir. Bunlardan eğitimcilerin seçeceği ve eğitici-öğretici hikaye ve kıssalardan ziyadesiyle yararlanmak mümkündür. Böylece insanların kafalarında, ayet ve surelerin inceliği ve derinliği hakkında kanaat oluşturulabilir. Bu kanaatler ise, davranışların olumlu şekillenmesinde önemli roller oynayacaktır.

Eğitimciler, çocukların beden ve ruhsal açıdan bütünsel inkişafı ve dengeli bir şahsiyet inşa edebilmeleri için hikaye, kıssa ve masallara ihtiyaçlarını bulunduğunu söylemektedirler. Anlatma veya okuma yoluyla sevgi, saygı ve yardımlaşma gibi, birçok hususu öğrenen çocuklar, ayrıca, ruhen ve duygu planında olayları bizzat yaşarlar. Bu durum, onlar üzerinde önemli etki yapar ve verilen mesajın kalıcılığı sağlanmış olur. Hikaye anlatılırken veya okunurken, çocukla anlatan arasında güvene dayalı bir bağ ve insanî bir ilişki kurulur. Birlikte olma ve hayatı kavramaya yönelik bu köprü, hikayede geçen olayın çocuk tarafından duygusal boyutta yaşanılmasını ve ileriki hayata dönük bir tecrübe kazanmasını sağlar. Hikaye ile bütünleşen çocuklar, bu hikayelerden kendi hayatlarına ait hedefler belirlemekte ve fikir edinmektedirler. Çocuklar, anlatım veya okuma esnasında olaylarla ilgili sorular da sorarak yetişkinlerle diyalog kurarlar. Böylece sosyalleşmeleri de ivme kazanmış olur. Çocuklar, resim yapma ve boyama ile birlikte oyun oynamaktan da çok hoşlanırlar.⁵⁰ Bu sebeple, Kur’an ile ilgili kıssaların resmedilmeleri de eğitim açısından faydalı olur. Batıda bunun örnekleri çok yaygındır. İncil’de geçen bir çok kıssa ya resimlenerek veya karikatür halinde çizilerek çocuklara sunulmaktadır. Çocuklar, bu resim ve karikatürleri inceleyerek ve boyayarak olayla yakından ilgilenmekte; böylece verilen mesajı kavrayabilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

İslam dünyasının bir parçası olan Türk toplumunun sosyolojik resmi de bu genel tablodan çok farklı olmadığından, toplum kültürü içindeki dine ve dinî değerlere ait ağırlığın artırılabilmesi, bu kültürün nitelikçe yükseltilmesi ve geliştirilmesi, toplum ahlakının zaafırlara olan alışkanlığının azaltılması ve temizlenmesi süreçlerinde, en büyük görev din eğitimcilerine düşmektedir. Bu görevin ifa ve icrası için yapılması gerekenlerden ilk akla gelenler şöyle özetlenebilir:

1- Geleneksel din bilimleri tasnifine ilişkin şablonun yeniden gözden geçirilmesi. En azından, bu şablonun akademik öğretimle sınırlandırılması.

⁵⁰ Elisabeth Satory, Kindertagesgeschichte, Zum Vorlesen und Erzählen, 7. Auflage; Verlag Styria, Graz, Wien, Köln 1990, s. 7.

2- İlk ve orta öğretim düzeyinde, müfredatın, ünite ve konu başlıklarının, iman-ibadet ve ahlak diye bir ayırma gidilmeden, her konunun iman, ibadet ve ahlakla ilişkilendirilerek birleşik ve bütünsel bir süreç olarak işlenmesi. Mesela namazın, Allah'a hem imanı, hem O'na gönülden ve içli bir bağlılığı sağladığı, hem de kişiyi iç dünyasında ve dış çevresinde ahlaklı kıldığı, onu kötü ve zararlı huylardan, davranışlardan, işlerden koruyacağı, koruması gerektiği gibi.

3- İlk ve orta öğretime, özellikle İmam-Hatip Liselerine, "Ana Konularıyla Kur'an" diye bir dersin konulması. Bu dersin, geleneksel tefsir ilminin "Parçacı ve analitik" yönteminden farklı olarak, öğrencinin Kur'an'ı bütünsel olarak anlayabileceği, total mesajını kavrayabileceği, Kur'an'ın genel kontekstini algılayabileceği temel derslerden biri olması sağlanmalıdır.

4- Kelam ve Hadis dersleri, Ana Konularıyla Kur'an dersi içerisinde yan bölümler olarak işlenmeli ve Kur'an'ın total mesajının bu iki disipline de hakim olması gerektiği bir perspektif olarak öğrencilere kazandırılmalıdır. Kur'an'ın toplam mesajında iman ile amel arasındaki ilişkinin parça-bütün ilişkisini değil, yanyanalık, birliktelik ilişkisini çağrıştırdığı; bu birlikteliği sağlamanın da iman, ibadet ve ahlakın birleşik bir süreç olduğu bilinciyle mümkün olacağı öğretilmelidir. Takvanın, bu birleşik sürecin Kur'an içindeki ismi olduğu açığa çıkarılmalı, bireysel ve toplumsal kalite yükselmesinin bu kavramın içselleştirilmesine bağlı olduğu bilinci yaygınlaştırılmalıdır. Takvanın bireyselliği ve özneliği, bu manevî niteliğe sahip insanların çoğalmasıyla, toplumsal ve nesnel bir gerçekliğe kavuşacak; sonuçta bu iyi hasletler toplum kültürünün bir parçası olarak toplumsal refleksleri belirleyen güdüler haline dönüşecektir.

5- Diyanet İşleri Bakanlığına bağlı Kur'an kurslarının müfredatı tümüyle gözden geçirilmelidir. Kur'an'ın metnini okumaya verilen yoğunluk, onun temel mesajını verme gerekliliğini gölgelememelidir. Bu da, o yaşlara uygun pedagojik titizlikle yapılmalıdır. Birincil amaç, Kur'an içeriğinin en azından kültürel düzeyde tanınması ve ortak toplumsal kültürün bir parçası haline getirilmesi olmalıdır. Dindar kesimlerle dine kayıtsız olan kesimler arasındaki kavramsal anlaşmazlıklar, Kur'an değerlerinin din bağlamında toplumda geniş bir yaygınlık kazanamamasındandır. Din eğitiminde sorunlara yol açan siyasî nedenlerden tamamen bağımsız olarak, bu eğitim ve öğretimi üstlenen kişi, kurum ve kuruluşların modern çağın perspektif ve tekniklerinden uzak kalması, kavramsal düzeyde bile olsa, dinî değerlerin yaygınlaşamamasının en önemli nedenleri arasında görülmeli ve düzeltilmelidir. Çünkü bu sorunun kökleri, eğitimin temeli din öğretimi olan Osmanlı dönemindedir. Dindarlığın niteliksel yapısının Osmanlı döneminde daha iyi olduğu söylenemez. Din öğretisi ile Geleneksel Din Tasavvuru'nun birbiriyle çakıştığı, günümüz için de, iddia ve

ispat edilebilir bir sosyal gerçeklik değildir. Modern bilimsel yöntemler, bu gerçeği daha iyi araştırıp tespit edebilecek araçları bize temin etmiş durumdadır.

6- Din eğitimi, dinî ve seküler hayat alanlarını ayırıştırmaya eğilimli davranan modern hayat konseptine, hayatın her alanını dinî fetvalarla doldurmak şeklinde değil, seküler görünen tüm insanî davranışlara ruh veren ahlakî özü vurgulamak şeklindeki bir itiraz ve tashihi hedeflemelidir. Davranışları dinî kılan şey, onların dış görünüşleri değil, onları motive eden ahlakî itkiler/niyetlerdir. Din eğitiminin taşıması gereken en önemli eğitsel amaç, bireysel ve toplumsal eylemlerdeki ahlakî evrimi sağlayacak tek gerçek gücün, Allah ile kurulacak bağ olduğunu öğretmek olmalıdır. İman bu bağın kurulması, ibadet pekişmesi, ahlak ise kanıtlanması demektir.

7- İmam-Hatip Liselerinde süre giden “Kur’an’ı düzgün bir tecvitle okuma, belirli sureleri ezberleme, belirli sürelerle hatmetme” gibi geleneksel yöntemlere verilen ağırlık, yerini, bu baği kurma ve gevşetmeden devam ettirme yeteneğini kazandırmaya yönelik daha gerekli bir anlayışa bırakılmalıdır. Kur’an değerlerinin içselleştirilerek yaşanan kültürün bir parçası haline getirilme çabası yıllar boyu özenle, tecvit kurallarına uygun olarak okunma çabasından daha önde tutulmalıdır.

İçinde yaşadığımız dinî kültürün Kur’an’ın öngördüğü değerler sistemiyle daha da yakınlaşması, Din Eğitimi’nin amacı olan “ahlâklı/takvalı bir topluma ulaşma” çabalarımızda, bizi daha verimli sonuçlara götürecektir.